

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Vladislav Klimeš

**Americké ekonomické sankce uvalené na
Indii po jaderných testech v roce 1998**

Bakalářská práce

Praha 2009

Autor práce: **Vladislav Klimeš**

Vedoucí práce: **Mgr. et Mgr. Kryštof Kozák, PhD**

Oponent práce: **Mgr. Jan Bečka**

Datum obhajoby: 2009

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KLIMEŠ, Vladislav. *Americké ekonomické sankce uvalené na Indii po jaderných testech v roce 1998*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2009. 56 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. et Mgr. Kryštof Kozák, PhD

Anotace

Bakalářská práce „Americké ekonomické sankce uvalené na Indii po jaderných testech v roce 1998“ pojednává o konkrétních sankcích, ke kterým přistoupily Spojené státy bezprostředně po provedení indických jaderných testů v květnu roku 1998. Práce má za cíl zodpovědět otázku, z jakých důvodů nebyly americké ekonomické sankce efektivní. Stěžejní částí práce je zhodnocení struktury a rozsahu amerických sankcí a jejich dopadu na indickou ekonomiku. V této části vysvětlují, jaké faktory měly na neefektivitu sankcí zásadní vliv a proč tomu tak bylo. K hlavním důvodům patří zejména geopolitické a ekonomické zájmy samotných Spojených států, pro které nebylo dlouhodobější a intenzivnější uplatňování sankcí výhodné.

Annotation

Bachelor thesis „The American economic sanctions imposed on India after its nuclear tests in 1998“ focus on restrictions adopted by United States right after the Indian nuclear tests in May 1998. The main goal of this paper is to answer the question – what made the U.S. economic sanctions ineffective? The structure of sanctions and evaluation of its further economic impact on Indian economy is essential for this paper. My intention is to explain which were the main factors responsible for final ineffectiveness of the imposed restrictions and why. In my opinion, the main reasons consisted in U.S. geopolitical and economic goals because prolonging and intensifying the sanctions would later harm U.S. interests.

Klíčová slova

Ekonomické sankce, Spojené státy, Indie, jaderné testy

Keywords

Economic Sanctions, United States, India, Nuclear Tests

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 28. května 2005

Vladislav Klimeš

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. et Mgr. K. Kozákovi, PhD, který svými připomínkami, radami a názory výrazně přispěl k sepsání této práce.

Obsah

OBSAH	3
ÚVOD	4
1. JADERNÉ TESTY	7
1.1 HISTORICKÝ EXKURZ	7
1.2 OBDOBÍ 90. LET.....	9
1.3 JADERNÉ TESTY ÍNDIE	10
1.4 JADERNÉ TESTY PÁKISTÁNU – ODPOVĚD.....	13
1.5 REAKCE SPOJENÝCH STÁTŮ A ZBYTKU SVĚTA	15
2. EKONOMICKÉ SANKCE	18
2.1 GLENNŮV DODATEK A DALŠÍ	18
2.2 POŽADAVKY USA	19
2.3 HLAVNÍ CÍLE A STRUKTURA SANKCÍ.....	20
2.4 SANKCE ZE STRANY MEZINÁRODNÍHO SPOLEČENSTVÍ.....	22
2.5 SANKCE SPOJENÝCH STÁTŮ	23
2.6 SMLOUVA CTBT.....	28
3. DIPLOMATICKÁ JEDNÁNÍ	30
3.1 JEDNÁNÍ MEZI USA A ÍNDÍÍ	30
3.2 KARGILSKÝ KONFLIKT	33
3.3 DEKLARACE INDICKÉ JADERNÉ DOKTRÍNY	35
3.4 POKRAČOVÁNÍ V JEDNÁNÍCH.....	35
4. EFEKTIVITA AMERICKÝCH EKONOMICKÝCH SANKCÍ A ÚSTUPKY USA	38
4.1 STRUKTURA INDICKÉ EKONOMIKY	38
4.2 ZAHRANIČNÍ INVESTICE	39
4.3 BURZOVNÍ VÝVOJ.....	41
4.4 ÚSTUPKY USA	44
4.5 EKONOMICKÉ SANKCE A VLIV GLOBALIZACE	46
ZÁVĚR	47
RESUMÉ	50
SUMMARY	50
POUŽITÁ LITERATURA	51
SEZNAM PŘÍLOH	54
PŘÍLOHY	55

Úvod

V úvodu bych rád představil téma bakalářské práce a charakterizoval její tezi a cíl. Hlavním tématem práce je vliv amerických ekonomických sankcí na Indii po zahájení jaderných testů v květnu roku 1998. Cílem práce je dokázat primární tezi: „Americké ekonomické sankce uvalené na Indii po jaderných testech nebyly efektivní“. Práce má za úkol zdůvodnit toto tvrzení a obhájit danou tezi za použití dostupných dat. Analyzuji požadavky a následné sankce, které americká administrativa zavedla a hodnotím jejich efektivitu vzhledem k původnímu cíli.

Práce se koncentruje na období od zahájení prvních indických jaderných testů v květnu 1998 po Clintonovu návštěvu Indie v březnu roku 2000. Teritoriálně se práce zabývá Spojenými státy a Indii. Ačkoliv hraje Pákistán v problematice ekonomických sankcí také významnou roli, rozhodl jsem se Pákistán zmínit jen v některých částech práce, kdy to komparace s indickým případem vyžaduje. Obě země jsou velmi rozdílné ať už z pohledu politického, ekonomického, kulturního nebo náboženského, a proto se domnívám, že pro hlubší zpracování tématu je nutné se zaměřit pouze na jednu zemi.

Práce je rozčleněna do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá indickými jadernými testy, které byly důvodem uvalení ekonomických sankcí ze strany Spojených států vůči Indii. Kapitola se nejprve zaměřuje na klíčové momenty z historie americko-indických vztahů v souvislosti s jaderným výzkumem. Tento krátký exkurz je nezbytný pro pochopení americké reakce na jaderné testy. Další část první kapitoly popisuje samotnou událost, která zapříčinila uvalení sankcí, tedy úspěšné indické jaderné testy. Zároveň zde zmiňuji i reakci sousedního Pákistánu, který také provedl jaderné testy. Nicméně přímo reakci Pákistánu a jeho situaci v souvislosti s americkými ekonomickými sankcemi se dále nevěnuji. Závěr první kapitoly je věnován bezprostřední reakci Spojených států a mezinárodního společenství na jaderné testy.

Druhá kapitola je věnovaná americkým ekonomickým sankcím. První část charakterizuje tzv. Glennův dodatek, který je legislativním základem pro uvalení ekonomických sankcí prezidentem Spojených států. Popisují samotný účel tohoto dodatku, jenž funguje jako jeden z významných nástrojů americké zahraniční politiky.

V další části popisují požadavky, které Spojené státy deklarovaly vůči Indii po jaderných testech. Dále se věnují hlavním cílům amerických ekonomických sankcí a jejich struktuře. Ačkoliv by se na první pohled zdálo, že cíle americké administrativy jsou zřejmé a Glennův dodatek je dokonce taxativně stanoví v případě, že některý stát poruší zákaz jaderných testů, myslím si, že skutečné cíle Clintonovy administrativy nejsou zcela jasné. Zpočátku jsem se domníval, že americká administrativa požaduje tvrdé ekonomické tresty za porušení principu provedení jaderných testů, ale postupem času, když jsem do dané problematiky pronikal stále hlouběji, vyšlo najevo, že tyto sankce nebyly zcela tak vážné a efektivní, jak by se na první pohled mohlo zdát. V druhé kapitole se podrobně věnuji důvodům, proč sankce nebyly efektivní a kdo na tom měl stěžejní podíl. Dále popisují jednotlivé sankce jak ze strany mezinárodních společenství a finančních institucí, tak ze strany samotných Spojených států. Závěrem zmiňují význam Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek, jejíž podepsání bylo jedním z cílů Spojených států. Tato smlouva totiž měla do budoucna zamezit dalším indickým jaderným testům.

Třetí kapitola pojednává o dvouletém diplomatickém vyjednávání mezi Indií, reprezentovanou ministrem vnitra Jaswantem Singhem a Spojenými státy, které zastupoval Strobe Talbott. Popisují zlomové okamžiky v tomto cyklu rozhorů a vyjednávání, kterými byly například diskuze o přijetí Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zbraní, Brownbackův dodatek, test indických balistických střel Agni II, indická vnitropolitická krize v roce 1999, Kargilský konflikt, státní převrat Perveze Mušarafa v Pákistánu, deklarace indické jaderné doktríny a konečně významná Clintonova pětidenní návštěva v Indii.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na hlavní tezi práce a zároveň zdůvodňuje neúspěchy amerických sankcí, které byly v roce 1998 na Indii uvaleny. Stěžejní částí kapitoly je zhodnocení efektivity jednotlivých sankčních opatření a jejich dopad na fungování indického hospodářství. V první části se v krátkosti věnují struktuře indické ekonomiky a podílu zahraničního kapitálu na celkovém HDP země. Druhá část se zaměřuje na zahraniční investice, které byly díky přítomnosti ekonomických sankcí omezeny či zastaveny. Další část popisuje jednotlivé ústupky americké administrativy, díky nimž nebyly ekonomické sankce uvalené na Indii zdaleka tak efektní jak by se na první pohled zdálo. Ústupky ze strany Spojených států hrály významnou roli v konečném

dopadu sankcí na indické hospodářství. Poslední částí je pak obecnější úvaha o vlivu globalizace na ekonomické sankce.

Mezi významné zdroje patří dokument *CRS Report for Congress – India and Pakistan: U.S. Economic sanctions* zpracovaná specialistkou na legislativu zahraniční politiky a obchodní divize Dianne E. Rennack. Dále je to *Report of an Independent Task Force: After the Tests: U.S. Policy toward India and Pakistan* vytvořeno v září 1998 pro Radu pro zahraniční styky. Práce od Dishaw Mistryho, *Diplomacy, Sanctions, and the U.S. Nonproliferation Dialogue with India and Pakistan*, publikována v *Asian Survey* v roce 1999 patří také ke stěžejním pramenům. Kniha *Engaging India-Diplomacy, Democracy, and the Bomb*, jejíž autor Strobe Talbott byl hlavním vyjednávačem Spojených států bezprostředně po jaderných testech, patří k nejméně nezájatým dokumentům, které jsem použil jako hlavní zdroj informací. Jeho práce postrádá nutný odstup od problematiky a tak v některých částech své knihy, podle mého názoru, přeceňuje úspěchy jednotlivých vyjednávání a opravdovým výsledkům se příliš nevěnuje. Na druhou stranu je pochopitelné, že Talbott nebude ve své knize kritizovat své postupy a případné neúspěchy v indicko-amerických vyjednáváních. Práce Daniela Morrowa *The Economic Impacts of the 1998 Sanctions on India and Pakistan* je stěžejní prací zejména pro třetí kapitolu, která se věnuje dopadu sankcí na indickou ekonomiku.

1. Jaderné testy

1.1 Historický exkurz

Pro pochopení širšího kontextu americko-indických vztahů se musíme podívat do minulosti a zmínit alespoň nejdůležitější mezníky. Po nezávislosti vyhlášené v roce 1947 se Indie vymezila jako stát stojící mimo bipolární rozvržení světa. V roce 1955 byla jednou ze zakládajících zemí organizace Hnutí nezávislých států.¹ Vedle významných politických vůdců jakými byly například Sukarno, Násir nebo Tito byl i bývalý indický ministerský předseda Džavaharlár Nehru jedním ze signatářů zakládající smlouvy. V tzv. *Havanské deklaraci* z roku 1979 se organizace jasně vyjádřila k pozici svých členských států vzhledem k sovětsko-americkému soupeření.² *“Členské státy trvají na své nezávislosti, suverenitě, územní integritě a bezpečnosti, zároveň vyzývají k boji proti imperialismu, kolonialismu, rasismu, sionismu a všech forem zahraniční agrese, okupace a dominance.”*³

Na počátku 50. let se ale přeci jen neutrální Indie přiklonila spíše k sovětskému táboru. Stalo se tak i díky Spojeným státům, které po rozpadu britské kolonie využívaly strategického partnerství s Pákistánem a ten se stal členem vojenských aliancí jako SEATO a CENTO. Vzhledem k dlouhotrvajícímu konfliktu v oblasti Kašmíru hledala Indie odpovídající protiváhu a silného partnera, kterého našla právě v SSSR. Díky spornému území Kašmíru nemohly Spojené státy zaujmout stejné postavení vůči oběma zemím, protože si dobře uvědomovaly, že kdyby se pokusily navázat nadstandardní přátelské vztahy s Indií, spojenectví s Pákistánem by bylo ohroženo. Vzájemné přátelství utužovaly dodávky amerického vojenského materiálu do Pákistánu.

Zde narážíme na určitý paradox. Je zvláštní, že se dvě početně největší světové demokracie nespojily a nevytvořily tak pevný svazek, který by měl geopoliticky a strategicky obrovský vliv v celé Asii. Podle Minaříka byly hlavními důvody neúspěchu obava indických politiků ze silného zahraničně-politického vlivu USA v Indii, tím

¹ The Non-Aligned Movement (NAM): Description and History, staženo z: <http://www.nam.gov.za/background/history.htm> (1.5.2009).

² University of Texas at Austin, Latin American Network Information Center: Fidel Castro's speech at UN, staženo z: <http://lanic.utexas.edu/la/cb/cuba/castro/1979/19791012> (1.5.2009).

³ Ibidem.

pádem i ohrožení nebo dokonce ukončení vedoucí úlohy Indie v HNS.⁴ Ačkoliv se Indie přiklání více ke spolupráci se SSSR než USA, stále usilovala členstvím v HNS o zachování neutrality.

Spojené státy stály prakticky až do rozpadu SSSR na pákistánské straně, avšak nevměšovaly se do pákistánsko-indických vztahů. Dlouhotrvající konflikt o sporné území Jammu a Kašmír se táhne prakticky od rozdělení bývalé Britské Indie v roce 1947 a dodnes je hlavní příčinou napětí mezi Indií a Pákistánem.⁵ David Minařík ve své práci uvádí, že Pákistán představuje pro Indii hrozbu pouze z krátkodobé perspektivy, naopak z dlouhodobého hlediska je tou největší hrozbou Čína.⁶ Na rozdíl od Pákistánu má Čína ambice, potenciál a chuť stát se asijským hegemonem a tím pádem hlavním konkurentem Indie. Minařík přichází s myšlenkou, že Pákistán nemůže přímo ohrozit indické národní zájmy. Problém nastává v případě vzájemných hranic, které mají pro oba státy významnou symbolickou hodnotu. Na druhou stranu existence velké muslimské komunity v Indii popírá, podle mého názoru, Minaříkovu tezi. Případný konflikt v oblasti vzájemných hranic nebo problémy s muslimskou menšinou mohou za určitých okolností ohrozit národní zájmy Indie. Naopak Čína představuje pro Indii významné ohrožení z ekonomického, politického a bezpečnostního hlediska.⁷ S tímto názorem bych si dovolil nesouhlasit, protože pákistánsko-indický etnický, náboženský a politický konflikt má mnohem hlubší kořeny než konflikt mezi Indií a Čínou. Z ekonomické perspektivy by se Minaříkova teze dala obhájit vzájemným indicko-čínským soupeřením o dynamičtější ekonomický růst. Nesmíme zapomínat, že nejen Pákistán má s Indií sporná území, ale také Čína byla ve válečném konfliktu s Indií. Tzv. čínsko-indická válka v roce 1962 si vyžádala přes tisíc lidských životů. Primárním důvodem zahájení konfliktu byly také spory o území Aksai Chin, které je v blízkosti McMahonovy linie.⁸

⁴ Minařík, D.: *Vztahy Indie a USA – vztahy uznaných jaderných mocností?*, staženo z <http://www.globalpolitics.cz/clanek/indie-usa-vztahy.html> (8.5.2008).

⁵ Schofield, V.: *Kashmir: The origins of the dispute*, staženo z: http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1762146.stm (9.5.2008).

⁶ Minařík, D.: *Vztahy Indie a USA – vztahy uznaných jaderných mocností?*, staženo z <http://www.globalpolitics.cz/clanek/indie-usa-vztahy.html> (8.5.2008).

⁷ Ibidem.

⁸ Calvin, J.: *The China-India Border War*, staženo z: <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1984/CJB.htm> (3.4.2009).

V krátkosti zmiňuji významné válečné konflikty mezi Indií a Pákistánem. Prakticky ihned po vzniku Indie a Pákistánu v roce 1947 začíná tzv. První kašmířská válka. Válka končí o rok později ustanovením tzv. linie kontroly, která rozděluje Kašmír na indickou a pákistánskou část.⁹ V roce 1965 zahájil Pákistán operaci Gibraltar s cílem obsadit celé území Jammu a Kašmír. Válka skončila tzv. taškentskou deklarací, která požadovala stav před zahájením konfliktu.¹⁰ Třetí válka začala v roce 1971 a tentokrát se netýkala Kašmíru, ale Východního Pákistánu, který se snažil odtrhnout od toho Západního. Indie se zde vojensky angažovala právě na straně Východního Pákistánu. V konfliktu zahynulo několik milionů civilistů a výsledkem bylo odtržení Východního Pákistánu, který se přejmenoval na Bangladéš.¹¹

1.2 Období 90. let

Po rozpadu SSSR se situace změnila a indická zahraniční politika byla nucena přeorientovat se na jiné zahraniční partnery. Díky dřívějším ekonomickým vazbám se SSSR, které byly postaveny na dodávkách vojenského materiálu, nadále Indie udržovala přátelské vztahy se státy SNS, ale tyto vazby ji dále neotevíraly možnosti pro potenciální ekonomickou expanzi. Hnutí nezávislých států, jehož původní myšlenka byla vymezení se vůči bipolárnímu rozvržení moci ve světě, ztratilo taktéž na svém významu.¹²

Politický vývoj Indie v 90. letech byl charakteristický vnitřními krizemi a neustálým soubojem dvou hlavních politických stran - Indického národního kongresu (Indian National Congress - INC), který se profiluje spíše jako sociálně demokratická strana a Indické lidové strany (Bharatiya Janata Party - BJP), která se vymezuje jako hinduistická konzervativní strana.¹³ Po květnových volbách v roce 1991 byl spáchán atentát na významného politického představitele Rádživa Gándhího a ministerským

⁹ Onwar.com: First Kashmir War 1947-49, staženo z:

<http://www.onwar.com/aced/chrono/c1900s/yr45/fkashmir1947.htm> (1.5. 2009).

¹⁰ Stimson.org: Tashkent Declaration, staženo z: <http://www.stimson.org/southasia/?SN=SA20020116299> (1.5.2009).

¹¹ GlobalSecurity.org: Bangladeshi War of Independence - Indo-Pakistani War of 1971, staženo z:

http://www.globalsecurity.org/military/world/war/indo-pak_1971.htm (1.5.2009).

¹² Minařík, D.: *Vztahy Indie a USA – vztahy uznanych jaderných mocností?*, staženo z <http://www.globalpolitics.cz/clanek/indie-usa-vztahy.html> (8.5.2008).

¹³ Encyclopaedia Britannica, Bharatiya Janata Party, staženo z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/64033/Bharatiya-Janata-Party> (2.4.2009).

předsedou se stal P.V. Narasinha Raó ze strany Indického Národního Kongresu.¹⁴ První polovina 90. let byla ve znamení etnických útoků a konfliktů mezi hinduisty a muslimy. Tradičním ohniskem konfliktu mezi Indií a Pákistánem je dlouhodobě sporné území Jammu a Kašmír.¹⁵ Finanční krize, která vypukla v roce 1992, jen zůstila náboženské napětí v zemi a vyčerpala devizové rezervy indické centrální banky.¹⁶

Zlomovým okamžikem v tomto těžkém období byla iniciativa ministra financí a dnešního ministerského předsedy Mánmóhana Singha. Singh prosadil nejdůležitější ekonomické reformy, které přetvořily Indii v rychle se rozvíjející stát. V hospodářské oblasti prosadil radikální liberalizaci indického trhu, omezil zásahy státu a přizpůsobil právní předpisy pro přilákání zahraničních investorů a kapitálu.¹⁷ V roce 1996 ztrácí křeslo ministerského předsedy P.V. Narasinha Raó a na jeho místo nastupuje Dévy Gandy ze strany INC, který později ztratil důvěru parlamentu, když nebyl schopen sestavit fungující vládu. O dva roky později jsou vypsány nové volby, v nichž přebírá vládu opoziční politická strana BJP v čele s novým premiérem Atal Bihari Vádžpejím.¹⁸

1.3 Jaderné testy Indie

Právě se souhlasem Vádžpejího bylo 11. a 13. května 1998 provedeno pět jaderných podzemních testů v radžastánské poušti nedaleko města a bývalé pevnosti Poharan. Tato překvapivá indická iniciativa vyvolala rozruch ve světových médiích a znovu otevřela otázku jaderných pokusů a jejich případného zamezení. Ačkoliv se vědělo o tom, že Indie vlastní jaderné zbraně, vyvolaly jaderné testy obavy, protože Indie nebyla a dodnes není signatářem Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT) z roku 1968.¹⁹ Vzhledem k tomu, že epicentrum výbuchu bylo necelých 140 kilometrů od pákistánsko-indických hranic, ukázala Indie svou pozici vůči sousednímu

¹⁴ Strnad, J. a kol.: Dějiny Indie, nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2003, str. 854.

¹⁵ Ibidem, str. 855.

¹⁶ Ibidem, str. 856.

¹⁷ Indian Investment Center: Highlights of India's Economic Policies, staženo z: http://iic.nic.in/iic3_i.htm (8.5.2008).

¹⁸ Strnad, J.: op.cit., str. 857.

¹⁹ World Nuclear Association: Nuclear Power in India, staženo z: <http://www.world-nuclear.org/info/inf53.html> (9.5.2008).

Pákistánu.²⁰ Vzhledem k výše popsaným historickým událostem, které jsem zmínil výše, byl tento politický akt zastrašení směřován jasně na Pákistán. Indické testy nebyly reakcí na nějaké konkrétní jednání Pákistánu, jak by se na první pohled mohlo zdát. Právě z tohoto důvodu byly indické testy překvapující jak pro Pákistán, tak pro mezinárodní společenství.

Historicky druhé indické jaderné testy byly nazvány Shakti I. a II., což je název hinduistické bohyně síly a energie.²¹ Někdy se tyto pokusy nazývají také Pohran II. v reminiscenci na první indické jaderné testy, které se nazývaly Pohran I. Důkazem mohutnosti výbuchů jsou například grafy ze seismografických stanicí až z Nového Mexika, které zaznamenaly tlakové vlny způsobené těmito výbuchy.²²

Okamžitá reakce Spojených států i celého mezinárodního společenství byla velmi negativní a razantně odsoudila indické testy. Důkazem může být i Clintonovo prohlášení 24 hodin po zveřejnění jaderných zkoušek, že BJP tak ohrozila celý subkontinent, zmrazila indicko-americké vztahy a ohrozila svět nukleární válkou.²³ Nedlouho poté zazněla kritika americké administrativy i na výzvědné složky CIA, které měly o těchto testech vědět.²⁴ Později se dokonce zjistilo, že obyvatelstvo Póhranu bylo o testech včas informováno. Čtyři dny před samotnými testy byla zveřejněna v sikhských novinách vydávaných v Ontariu informace o chystaných testech.²⁵ Indické noviny se však o testech v době před zahájením testů nezmiňovaly, reagovaly pouze na proběhnuvší testy.

Reakce indické společnosti na úspěšné jaderné pokusy byla přesně opačná. Tato demonstrace síly v kontextu mezinárodní politiky byla indickými médii interpretována jako obnovení mezinárodní suverenity Indie a indický deník *Hindustan Times* dokonce napsal, že tato událost byla tzv. momentem pýchy Indie.²⁶ Premiér Vájdžpej se odvolával na fakt, že tyto jaderné pokusy nebyly prvními pokusy, které Indie

²⁰ Talbott, S.: *Engaging India – Diplomacy, Democracy, and the Bomb*, nakladatelství Brookings Institution Press, Washington, 2004, str. 3.

²¹ Talbott, S.: *op.cit.*, str. str. 50.

²² *Ibidem*, str. 49.

²³ *Ibidem*, str. 52.

²⁴ Vasani, S.: *Pokhran II: Why the US missed India's nuclear tests*, staženo z: <http://chemeng.iisc.ernet.in/alumni/nuclear2.html> (3.4.2009).

²⁵ Talbott, S.: *op.cit.*, str. 50.

²⁶ *Ibidem*, str. 50.

uskutečnila, a proto nemusí být mezinárodní společenství zneklidněno. První indický test nesl název „smějící se Buddha“ nebo také Pohran I a byl úspěšně proveden dne 18. května roku 1974.²⁷ Test byl současně také prvním známým jaderným testem, který byl vykonán mimo země, které jsou členy Rady bezpečnosti a bez technologické pomoci jiných států.²⁸ Vádžpejí zdůraznil, že se Indie nachází v těsné blízkosti nestabilních zemí, které se nedají považovat za demokratické a které mají v držení jaderné zbraně. Indický premiér těmi zeměmi myslel hlavně Čínu a Pákistán. Čína otestovala svoji první jadernou zbraň v říjnu 1964. Ačkoliv Pákistán nikdy jaderné testy neprovedl, Indie věděla, že jadernou zbraň má v držení a je jí za určitých podmínek schopen i otestovat. Jednou z mála amerických politických osobností, které ne přímo podpořily, ale minimálně pochopily indické záměry, byl bývalý významný americký diplomat Henry Kissinger.²⁹ V rozhovorech s pákistánským velvyslancem ve Washingtonu, po úspěšném provedení prvních indických jaderných testů v roce 1974, doslova řekl, že jaderné testy Indie jsou hotovou věcí a, že se s tímto faktem bude muset Pákistán naučit žít.³⁰

Na otázku, z jakého důvodu Indie vůbec započala jaderné testy, existuje hned několik možných odpovědí. Jejich spektrum zahrnuje politická a strategická vysvětlení. Jak už bylo zmíněno, stěžejním faktorem pro Indii byla snaha se zviditelnit jako světový mezinárodně-politický aktér.³¹ Cílem bylo dosáhnout respektu ze strany ostatních zemí a to nejen v jižní části Asie. To se jim do jisté míry podařilo, i když takové vymezení bylo spíše negativní. Dále to byla také Čína, která měla být tímto způsobem varována, že její soused Indie získává markantně na síle.³² Samotní Indové se dodnes nesmířili s faktem, že ačkoliv se považují za světovou velmoc, mezinárodní komunita jim nepřihlížela možnost místa stálého člena Rady bezpečnosti Spojených národů.³³ Podle mnoha Indů by měla Indie, jako druhá nejlidnatější země světa a největší „demokracie“, mít právo na spolurozhodování ve světových otázkách. Na druhou stranu si musíme

²⁷ Ramanna, R.: *India's Nuclear Weapons Program – Smiling Buddha: 1974*, staženo z: <http://nuclearweaponarchive.org/India/IndiaSmiling.html> (5.4.2009).

²⁸ Ibidem.

²⁹ Talbott, S.: *op.cit.*, str. 55.

³⁰ HistoryCommons.org: *Context of May 18, 1974: India Tests First Nuclear Device*, staženo z: <http://www.historycommons.org/context.jsp?item=a051874indiatest> (2.4.2009).

³¹ Haas, R.: *After the tests – U.S. Policy toward India and Pakistan*, Report of and Independent Task Force, září 1998, staženo z: <http://www.ciaonet.org/wps/cfr01/cfr01.html> (17.11.2008).

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

uvědomit, že stálá Rada bezpečnosti Spojených národů vznikla z poválečného uspořádání vítězných mocností druhé světové války. Indie mezi tyto státy nepatří, neboť jako samostatná tehdy ještě neexistovala, ale byla součástí Společenství národů. Na základě dostupných informací se domnívám, že stěžejním důvodem pro zahájení jaderných testů byla snaha Indie se zviditelnit a upozornit na svoji významnou roli ve světové ekonomice i na vlastní vojenský potenciál.

1.4 Jaderné testy Pákistánu – odpověď

Pákistánská odpověď přišla dne 28. května 1998, přesně ve 12:30, kdy strategické pákistánské vojenské síly odpálily šest jaderných náloží v balúčistánské poušti.³⁴ Tento akt byl bezprostřední odpovědí na jaderné testy, které uskutečnila Indie. Ačkoliv si pákistánský premiér Nawaz Sharif rámcově uvědomoval možné negativní následky, jakými byla například mezinárodní ekonomická a politická izolace, případně uvalení sankcí a omezení spolupráce s Pákistánem, i přesto se rozhodl test provést. Jasnou symboliku zde představuje i počet pákistánských jaderných pokusů, který byl o jeden větší než v případě Indie. Později to pákistánský ministerský předseda okomentoval slovy, že po prvních pěti pokusech je Pákistán s Indií vyrovnán.

Lidé v Pákistánu slavili tento technologický a ideologický úspěch. Byla to první známá jaderná nálož odpálená muslimskou zemí.³⁵ Dokonce i členové opozice Benazir Bhuttové podpořili vládu v provedení testů.³⁶ Mezinárodní společenství se ale obávalo regionálního jaderného konfliktu. Někdejší ministr zahraničí Ruska Jevgenij Primakov pákistánský test okomentoval slovy, že planeta Země nemůže žít s talibánskou vládou Pákistánu, která má jadernou zbraň.³⁷ Chtěl tak zjevně naznačit, že pákistánské politické elity nemají stále pod kontrolou teroristické organizace pohybující se na hranicích mezi Pákistánem a Afghanistanem a současně naznačil svoji obavu z případného selhání vlády a možnosti získání jaderné zbraně právě talibánským hnutím.

³⁴ Neustupa, J.: *Nové jaderné výbuchy v Asii*, staženo z: <http://www.ekolist.cz/zprava.shtml?x=126409> (9.5.2008).

³⁵ Talbott, S.: *op.cit.*, str. 71.

³⁶ *Ibidem*, str. 71.

³⁷ *Ibidem*, str. 118.

Pákistán si bohužel nedostatečně uvědomoval následky své odpovědi na indické testy. Měl na výběr ze dvou možností a vybral si spíše ideologickou než pragmatickou cestu. Kdyby odolal pokušení odpovědi jaderné zkoušky, mezinárodní společenství by se mu za to odvděčilo v podobě finanční, politické a humanitární pomoci. Domnívám se, že by se výrazně posunul obraz Pákistánu z mezinárodního hlediska. Pákistán naneštěstí odpověděl silou a nesl v důsledku za to nesl větší finanční postihy než iniciátor testů Indie. Důvodem byla velká závislost Pákistánu na zahraniční finanční pomoci a jeho vnitropolitická nestabilita.

Reakce Indie na pákistánské testy byla relativně klidná, neboť se dalo očekávat, že Pákistán nenechá indické testy bez odpovědi. Indičtí politici si již během plánování vlastních jaderných testů v roce 1998 uvědomovali, že tento krok pravděpodobně vyvolá odvetnou reakci Pákistánu, rovněž v podobě otestování vlastních nukleárních zbraní. Indické testy byly projevem síly a touhy po dosažení respektu ze strany mezinárodního společenství i sousedních států, Číny a Pákistánu. Rozhodnutí přistoupit k provedení testů se jeví jako krátkozraké, protože samotná Indie z jaderných testů nic nezískala, až na samotnou vládu, které vzrostly volební preference.

Můžeme jen spekulovat o tom, zda Indie jadernými testy nechtěla poškodit hlavně ekonomiku Pákistánu. Indie totiž věděla, že na jaderné testy Pákistán odpoví zahájením stejných testů. Zároveň věděla, že indická ekonomika je více stabilní a není tolik závislá na zahraniční finanční pomoci. Dobře si tak spočítala, že americké ekonomické sankce nemohou poškodit indickou ekonomiku tolik jako tu pákistánskou. Nabízí se i závěr, kde Indie záměrně vyvolala jaderné testy s cílem poškodit hospodářství a tím i politickou stabilitu Pákistánu, nepřímou skrze americké ekonomické sankce. Indie totiž mohla předpokládat jaký druh a v jakém rozsahu Spojené státy na Pákistán sankce uvalí. Tato spekulace je jedním z mých závěrů, které jsem si z dané situace vyvodil. Ke stejným cílům ostatní autoři nedocházejí a zároveň se k této možnosti ani nevyjadřují.

1.5 Reakce Spojených států a zbytku světa

Následující podkapitola se věnuje samotné reakci USA a mezinárodního společenství na jaderné testy Indie a Pákistánu a popisuje jejich bezprostřední reakci, kroky ke kterým okamžitě přistoupili a požadavky, které na Indii a Pákistán vznesli. V důsledku obav z možné eskalace konfliktu mezi Indií a Pákistánem se v Ženevě sešli ministři zahraničních věcí tzv. P-5 států, tedy stálých členů Rady bezpečnosti při OSN a současně signatářů Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, aby projednali společný postup vůči Indii a Pákistánu.³⁸ Z tohoto setkání vzešlo dne 4. června 1998 společné komuniké zemí Francie, Číny, Spojených států, Ruska a Velké Británie. Jednotliví ministři zahraničí vyjádřili ve společném komuniké hluboké obavy o bezpečnost, mír a stabilitu v oblasti jižní Asie, které se jadernými pokusy významně narušily.³⁹ Zároveň vyzvali obě země k mírovému řešení krize a vyzývali k opatrnosti a rozvážnosti. V komuniké současně razantně odmítli další kolo jaderných testů a případné závody ve zbrojení. Vyzvali obě země k zastavení produkce dalších zbraní a jaderného materiálu a zdůraznili, aby se vůči sobě obě země zdržely provokativních výroků a podobných akcí. Obnovení přímé komunikace mezi Indií a Pákistánem je podle ministrů jedním z klíčových řešení aktuální krize mezi oběma státy. Stálí členové Rady bezpečnosti vyzvali Indii a Pákistán k okamžité ratifikaci Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek CTBT a potvrdili svoji politiku zákazu vývozu jaderných technologií a materiálu mimo svá území.⁴⁰

Domnívám se, že si sami ministři stálých členů Rady bezpečnosti uvědomovali reálnou slabost svého společného komuniké. Předem jim bylo jasné, že k podpisu smluv týkajících se omezení jaderných zbraní jejich komuniké nepostačí. Ministři se však shodli ve svém tvrdém postoji vůči Indii ve smyslu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT). Zároveň zdůraznili, že jakékoliv porušení této smlouvy musí být sankcionováno. Smlouva NPT představuje základní principy myšlenky týkajících se zákazu nešíření jaderných zbraní. Ačkoliv ministři souhlasili se sankcemi, které byly uvaleny Spojenými státy, nebyli odhodláni pomáhat Indii a Pákistánu v obnově vzájemných

³⁸ Talbott, S.: op.cit., str. str. 73.

³⁹ The Nuclear Threat Initiative: Permanent 5 Joint Communique on India and Pakistan: staženo z: <http://www.nti.org/db/China/engdocs/p50698.htm> (5.4.2009).

⁴⁰ Ibidem.

vztahů, kooperaci a dialogu. Společné komuniké mělo na Indii a Pákistán tři hlavní požadavky.

Prvním požadavkem byl závazek spolupracovat se Spojenými státy v otázce přístupu USA k indickým informacím a technologiím pro případnou kontrolu. Druhým požadavkem byl zákaz montování jaderných hlavic na své rakety a letadla, aby se v případě neuvážlivé politické reakce nebo jiného kroku nestalo, že by tyto hlavice byly přímo akceschopné. Třetí podmínkou byl zákaz rozšiřování technologií a materiálů spojených s jaderným programem do jiných zemí.⁴¹

O dva dny později, dne 6. června 1998 vydala Rada bezpečnosti OSN rezoluci číslo 1172 vyjadřující se k událostem mezi Indii a Pákistánem. V zásadě potvrdila požadavky z jednání P-5. Mimo jiné požadovala zpřísnění dodržování dvou významných smluv týkajících se jaderných zbraní a jejich nešíření. Jednalo se o Smlouvu o nešíření jaderných zbraní (NPT) a Smlouvu o všeobecném zákazu jaderných zkoušek (CTBT). Současně vyzvala stálé členy Rady bezpečnosti, aby dodrželi svůj závazek, který vychází z článku VI Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. V článku se tyto státy zavázaly, že se budou snažit zabránit rozšíření jaderných zbraní do jiných států a omezit jejich jaderné zbrojení.⁴² Rezoluce vyzývá, aby se Indie a Pákistán vyvarovali jakýchkoli vojenských přesunů na území společných hranic, protože by mohlo dojít k eskalaci konfliktu. Rezoluce přizývá Indii a Pákistán k participaci na budoucí konferenci o jaderném odzbrojení, která se uskuteční v Ženevě a současně s nimi počítá jako s budoucími partnery a signatáři smluv NPT a CTBT.⁴³

Dne 12. června 1998 se ministři zahraničních věcí na zvláštním setkání států G-8 v Londýně také vyjádřili k indickým a pákistánským jaderným testům.⁴⁴ Představitelé Kanady, Francie, Německa, Itálie, Ruska, Velké Británie, Japonska, Spojených států a Evropské komise se připojili k společnému komuniké P-5 a rezoluci 1172 a zároveň vyslovili obavy z budoucnosti ekonomického rozvoje Indie a Pákistánu. Vzhledem

⁴¹ Talbott, S.: op.cit., str. 75.

⁴² Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons: staženo z <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/npt1.html> (5.4.2009).

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Nuclear Age Peace Foundation: G8 Foreign Ministers Communique on Indian and Pakistani Nuclear Tests, June 12, 1998: staženo z http://www.wagingpeace.org/articles/1998/06/12_g8-communique.htm (4.4.2009).

k tomu, že skupina G-8 je orientovaná na světovou ekonomiku, její zástupci zdůraznili negativní dopad, který uskutečnění jaderných testů bude mít. Mluvili hlavně o ztrátě důvěry zahraničních, ale i domácích investorů v souvislosti s obavami z ekonomických sankcí.⁴⁵ Zdůraznili, že nejhůře na tom budou v konečném důsledku stejně ty nejchudší vrstvy, kterým se nedostane dostatečné finanční pomoci. Státy skupiny G-8 se tímto zavázaly, že nebudou bránit půjčkám, které budou směřovat na humanitární pomoc. Na druhou stranu souhlasily se sankcemi v souvislosti s uskutečněním testů a zavázaly se, že podpoří Světovou banku a jiné mezinárodní finanční instituce v případě, že Indii a Pákistánu odmítnou poskytnout finanční pomoc ve formě půjčky. Požadavky, které státy G-8 v komuniké zmínily, byly totožné s požadavky, které deklarovaly státy P-5 a rezoluce 1172. Zároveň se ale zmiňovaly i o teroristických organizacích a připojily požadavek vůči vládám Indie a Pákistánu zabránit jejich působení na hranicích a výrazně tak omezit možnost vzájemného konfliktu. Skupina G-8 vyzdvihla pokrok ekonomické kooperace mezi Indií s Pákistánem a vyzvala k dalšímu odstranění překážek volného obchodu.⁴⁶

Reakcí Spojených států na testy bylo okamžité uvalení sankcí, zahájené dne 18. června 1998. Tento zásah je právně podložen existencí tzv. Glennova dodatku z roku 1994 známého také pod názvem Nuclear Proliferation Prevention Act (NPPA). Glennův dodatek stanovuje, že v případě jaderné zkoušky, kterou provedla země, jež není signatářem NPT, má prezident Spojených států právo uvalit ekonomické sankce na tuto zemi. Jelikož byla splněna tato podmínka, souhlasil Bill Clinton s ustanovením sankcí vůči Indii a Pákistánu. Těmto sankcím, které Spojené státy na Indii uvalily, se věnuje samostatná kapitola této práce.

⁴⁵ Nuclear Age Peace Foundation: G8 Foreign Ministers Communique on Indian and Pakistani Nuclear Tests, June 12, 1998: staženo z http://www.wagingpeace.org/articles/1998/06/12_g8-communicue.htm (4.4.2009).

⁴⁶ Ibidem.

2. Ekonomické sankce

Následující kapitola je věnována ekonomickým sankcím, které Spojené státy bezprostředně po jaderných testech uvalily na Indii. Kapitola se zabývá tzv. Glennovým dodatkem, který je hlavní právní normou americké legislativy pro uvalení ekonomických sankcí. Dále se zaměřuji na požadavky, které USA na Indii kladly a samotnými sankcemi, které byly na Indii uvaleny. Zabývám se zde hlavními cíli, které sankce, ať už ze strany Spojených států, tak ze strany mezinárodního společenství, měly mít. Závěrečná část je věnována Smlouvě o všeobecném zákazu jaderných zkoušek CTBT a pokusu americké administrativy přinutit Indii k podpisu této smlouvy.

2.1 Glennův dodatek a další

Tzv. Glennův dodatek (Glenn Amendment), jehož hlavní principy jsou zakotveny v sekci 102 širšího zákona o kontrole vývozu zbraní (Arms Export Control Act) z roku 1994, je stěžejní právní normou, která opravňuje a zároveň i požaduje uvalení sankcí na daný stát za určitých předpokladů.⁴⁷ Dodatek, jehož autorem byl senátor ze státu Ohio John Glenn, vyžaduje uvalení sankcí na takový stát, který není oficiálním držitelem jaderných zbraní, ale provede zkoušku jaderné nálože. Podle Glennova dodatku musí americká administrativa uvalit na daný stát rozsáhlé spektrum ekonomických sankcí. Glennův dodatek se vyjadřuje k několika oblastem sankcí, které by neměly zůstat opomenuty.

Patří mezi ně pozastavení zahraniční pomoci, kromě oblastí humanitární asistence a poskytnutí potravin a zemědělských komodit. Dále dodatek požaduje ukončení prodeje jakéhokoliv druhu vojenských materiálů, přerušení vojenské spolupráce a zastavení půjček a záruk ze strany americké vlády a jejích úřadů. Spojené státy mají také vystoupit proti jakékoliv pomoci jiných států a mezinárodních institucí, které by chtěly podobné půjčky a záruky danému státu poskytnout.⁴⁸ Zároveň má americká administrativa povinnost zakázat americkým bankám poskytovat úvěry

⁴⁷ Morrow, D.: *The Economic Impacts of the 1998 Sanctions on India and Pakistan*, The Nonproliferation Review/Fall 1999, staženo z: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/morrow64.pdf> (4.2.2009).

⁴⁸ Ibidem, str. 2.

vládám států, na které jsou sankce namířené. V neposlední řadě Glennův dodatek zakazuje vývoz specifického zboží a technologií, které se přímo týkají oblasti jaderného výzkumu.

Glennův dodatek, jenž vstoupil v platnost dne 30. dubna 1994, objasňuje a zesiluje původní legislativu, která se vztahovala k americkým ekonomickým sankcím a v některých částech ji také doplňuje. Jedná se hlavně o Glenn/Symington Amendment to the Foreign Assistance Act z roku 1977 a také Nuclear Non-Proliferation Act z roku 1978.⁴⁹ Ačkoliv Glennův dodatek dává prezidentovi Spojených států možnost pozdržet sankce po dobu třiceti dnů, neobsahuje žádná ustanovení o odvolání těchto sankcí. Daniel Morrow ve své práci píše, že skutečnost, že ekonomické sankce nemají prakticky omezené časové působení, představuje pro cílový stát potenciálně větší hrozbu z dlouhodobého hlediska než hrozbu aktuální.⁵⁰ Na druhou stranu je může americká administrativa kdykoliv odvolat, čímž konečnou efektivitu sankcí významně sníží.

V případě jaderných testů Indie a Pákistánu prezident Clinton nevyužil ani svého 30 denního termínu na „rozmyšlení“ a prakticky okamžitě oznámil Kongresu a veřejnosti Spojených států vyhlášení ekonomických sankcí. Ačkoliv reakce Clintona byla velmi rychlá, samotné uvalení a zahájení sankcí trvalo několik dní až týdnů, protože se pracovalo na jednotlivých detailech. Dne 18. června vydalo Ministerstvo zahraničí Spojených států detailní plán sankcí společně s hlavními cíli USA. (viz níže)

2.2 Požadavky USA

Bezprostředně po zprávě o jaderných testech poblíž indicko-pákistánských hranic vydala Rada pro zahraniční vztahy (Council on Foreign Relations) dokument, v němž představila stěžejní požadavky, které by americká administrativa měla klást na indickou vládu.

- Zavázat Indii podpisem smlouvy CTBT

⁴⁹ Rydell, R.: Giving Nonproliferation Norms Teeth: Sanctions and the NPPA, The Nonproliferation Review 6 (Winter 1999), str. 2.

⁵⁰ Morrow, D.: op.cit., str. 2.

- Donutit Indii podepsat FMCT (Fissile Material Cut-Off Treaty), jejímž hlavním cílem je spolupracovat s členskými státy na omezení a případném moratoriu na výrobu jaderného materiálu
- Nerozšiřovat jaderné technologie do jiných zemí a dodržovat Missile Technology Control Regime (MTCR), jenž zakazuje rozmísťování raket a jaderných hlavic na bojová letadla
- Zavedení tzv. horkých linek pro lepší komunikaci a koordinaci při krizových situacích
- Zpevnit vazby mezi signatáři CTBT, což představuje větší výměnu informací, pracovníků a větší provázanost v obchodních transakcích.
- Započít nezbytné politické, ekonomické a vojenské kroky za účelem zklidnění situace v Kašmíru.
- Zahájit rozhovory s Pákistánem a pokusit se dosáhnout kompromisů ve všech problematických a sporných bodech jejich vztahu.⁵¹

Rada pro zahraniční vztahy se ve své studii věnuje i vlivu Číny, která má prakticky největší potenciální politickou a ekonomickou sílu a jako jaderná mocnost může v asijském regionu ovlivnit mnohé problémy, které vznikly po indických a pákistánských jaderných testech. Na druhou stranu nezapomeňme, že to byla právě Čína, která podporovala jak Indii, tak Pákistán v jejich jaderných programech tím, že oběma zemím poskytovala nezbytné informace o jaderných a raketových technologiích.⁵² Čína tak pravděpodobně záměrně poštvála Indii a Pákistán vůči sobě. Její ekonomický záměr z kontraktů je zřejmý, naopak politický záměr zůstává nejasný.

2.3 Hlavní cíle a struktura sankcí

Cíle Spojených států byly jasné: zmírnit napětí mezi Pákistánem a Indií a jakýmkoliv způsobem přimět obě země k podpisu smluv NPT a CTBT.⁵³ Indie souhlasila s pokračováním v rozhovorech, ale nadále odmítala podepsání těchto smluv i přes hrozby finančních sankcí.

⁵¹ Haas, R.: *After the tests – U.S. Policy toward India and Pakistan*, Report of an Independent Task Force, září 1998, staženo z: <http://www.ciaonet.org/wps/cfr01/cfr01.html> (17.11.2008).

⁵² Ibidem.

⁵³ Talbott, S.: *op.cit.*, str. 86.

Spojené státy dokonce nabídly Indii a Pákistánu významné omezení těchto sankcí pokud přistoupí na dohodu CTBT.⁵⁴ Indie chápala tyto americké snahy pouze jako nástroj americké „neokoloniální“ politiky a obávala se příliš velkého vlivu Spojených států na indickou vnitropolitickou scénu. Jaswant Singh, jenž byl indickým diplomatickým vyjednávatelem v americko-indických rozhovorech, obhajoval indické stanovisko ve své knize *Defending India*, kterou vydal během řešení konfliktu.⁵⁵ Z perspektivy indické politické strany BJP chtěly Spojené státy udržet svou dominanci společně s Ruskou federací v oblasti nukleárních zbraní a jejich kontroly.⁵⁶

Ačkoliv se Spojené státy pokusily několikrát zmírnit ekonomické sankce výměnnou za splnění některých doporučení formulovaných Radou pro zahraniční vztahy, Indie všechny nabídky odmítla. Vzhledem k tomu, že Indie vždy usilovala o silné postavení v mezinárodním společenství, usilovala také o držení a vývoj jaderných zbraní a nespokojila se s rolí sekundárního mezinárodního aktéra. Tato situace měla být velkou zkouškou indické vlády a Indie samotné, kdy se proti ní postavil velký hráč v podobě mezinárodních společenství v čele se Spojenými státy. Indie tak měla možnost prokázat svoji sílu, vnitřní stabilitu a nezávislost na ostatních zemích světa z ekonomického i z politického pohledu.

Samotné odepření finanční pomoci nebylo pro Indii tak významným zásahem do její ekonomiky. Dinshaw Mistry píše ve své práci o ztrátě přibližně \$200-300 milionů, které by jinak Indie získala od Spojených států.⁵⁷ Humanitární pomoc, která byla vyňata z Glennova dodatku, představovala více jak \$100 milionů a tento tok peněz do Indie nadále přitékal.

⁵⁴ Talbott, S.: op.cit., str. 90.

⁵⁵ Singh, S.: *Strategically yours*, India, staženo z: <http://www.indianembassy.org/new/newdelhipressfile/Strategicallyyours.htm> (8.5.2009).

⁵⁶ Talbott, S.: op.cit., str. 98.

⁵⁷ Mistry, D.: *Diplomacy, Sanctions, and the U.S. Nonproliferation Dialogue with India and Pakistan*, Asian Survey, Vol. 39, No. 5 (Sep. – Oct., 1999), str. 756.

2.4 Sankce ze strany mezinárodního společenství

Významnou roli z hlediska hodnocení sankcí hraje procentuální část celkového HDP, která přichází v podobě zahraniční finanční pomoci Indii a Pákistánu. Zahraniční pomoc Pákistánu tvořila 1,5-2 % hrubého národního produktu (HNP) a 6-8% rozpočtu pákistánské vlády. Oproti tomu finanční pomoc Indii tvořila pouze 0,8-1% HNP a 3,5-4% rozpočtu indické vlády.⁵⁸ Tato informace je významná z pohledu hodnocení konečné účinnosti sankcí.

Spojené státy vedle zastavení své finanční pomoci usilovaly i o určitý druh omezení finanční pomoci ze strany jiných států. Často to byly právě pouze Spojené státy, které v minulosti uvalily sankce, a mezinárodní společenství se k nim nepřidalo. Případ Indie byl v tomto směru unikátní, protože čtrnáct zemí přerušilo nebo pozastavilo pomocné programy pro Indii jako součást ekonomických sankcí. Pozastavena byla finanční pomoc z Austrálie (\$12mil.), Kanady (\$32 mil.), Dánska (\$28 mil.), Německa (\$168 mil.) a Nizozemí a Švédska (\$119 mil.).⁵⁹ Většina těchto financí měla směřovat na podporu různých bilaterálních rozvojových programů.

Mezinárodní finanční instituce (International financial institutions - IFIs) je skupina významných finančních světových subjektů, které vznikly na konci druhé světové války a řídí se pravidly mezinárodního práva. Jejich akcionáři jsou zpravidla vlády členských zemí. Patří mezi ně zejména Mezinárodní měnový fond (IMF), Světová banka (WB), Asijská rozvojová banka (AsDB), Africká rozvojová banka (AfDB), Evropská banka pro obnovu a rozvoj (EBRD) a Meziamerická rozvojová banka (IDB).⁶⁰ Mnohé z těchto bankovních a finančních institucí poskytovaly půjčky právě Indii.

Po květnu 1998 se většina finanční pomoci od IFIs po proběhnuvších jaderných testech zmrazila. Japonsko například odstoupilo od plánu poskytnout Indii \$1,2 miliardy

⁵⁸ The World Bank: World Development Indicators, březen 1998, staženo z: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1998/03/01/000009265_3980624090709/Rendered/PDF/multi0page.pdf (28.3.2009).

⁵⁹ Morrow, D.: op.cit., str. 5.

⁶⁰ Sanford, J.: *International Financial Institutions: Funding U.S. Participation*, CRS Report for Congress, staženo z: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22134.pdf> (29.4.2009).

v půjčkách na rozvojové programy a dalších \$30 milionu v podobě speciálního grantu.⁶¹ Světová banka zmrazila Indii přísun více jak jedné miliardy dolarů, která měla být použita na rozvoj indické ekonomiky a zlepšení její infrastruktury.

Na druhou stranu finanční pomoc v hodnotě jedné miliardy dolarů stále do Indie přicházela. Byly to peníze určené na rozvoj sociálních sítí, pod které spadala například zdravotní péče, pomoc ženám a dětem, nebo na rozvoj zemědělských projektů. Peníze na rozvoj infrastruktury a energetiky byly dočasně pozastaveny. Asijská rozvojová banka (Asian Development Bank) snížila díky jaderným testům přísun peněz Indii o polovinu, z původních \$560 milionů v roce 1997 na \$250 milionů v následujícím roce.⁶²

2.5 Sankce Spojených států

Dne 18. června 1998 vydal Výbor pro ekonomické a zemědělské záležitosti (Bureau of Economic and Agricultural Affairs), spadající pod Ministerstvo zahraniční Spojených států, dokument s výčtem všech ekonomických sankcí, které byly na Indii uvaleny bezprostředně po jaderných testech. Cílem těchto sankcí je podle Výboru jasná zpráva všem zemím, které by se pokoušely získat jadernou zbraň a chtěly by ji testovat. Sankce mají mít zásadní vliv na budoucí chování Indie a Pákistánu. Zároveň zpráva Výboru jasně stanovuje, že cílem sankcí nejsou indiští občané, ale vláda, která dala souhlas k vývoji jaderné zbraně a zahájení těchto testů. Výbor se také vyjadřuje k poškození zájmů amerických investorů v Indii a dává zřetelně najevo, že si uvědomuje důležitost a provázanost globálních trhů a ubezpečuje investory, že se pokusí eliminovat jakékoli problémy, které vyvstanou v souvislosti se sankcemi a americkými zájmy.⁶³ Cíle, které v dokumentu Výbor zmínil, se vesměs shodují s cíli rezoluce 1172 vydané OSN.

Samotné sankce americké administrativy, které Kongres Spojených států schválil bezprostředně po jaderných testech, spočívaly v pozastavení zahraniční pomoci,

⁶¹ Morrow, D.: op.cit., str. 5.

⁶² Mistry, D.: op.cit., str. 757.

⁶³ Morrow, D.: op.cit., str. 4.

podle zákona o zahraniční pomoci (Foreign Assistance Act) ze 4. září 1961.⁶⁴ Zákon se nevztahuje pouze na oblast humanitární pomoci, distribuci potravin a zemědělských komodit. Tímto zákonem bylo pozastaveno \$21 milionů, které měly přijít na ekonomický rozvoj bytové výstavby, \$6 milionů na program pro snížení skleníkových plynů v ovzduší (Greenhouse Gas Program). Obchodní rozvojová agentura (Trade Development Agency) nepřijala další projekty, až do ukončení sankcí.⁶⁵

Byl pozastaven prodej zahraničního vojenského materiálu, který upravuje zákon o kontrole vývozu zbraní (Arms Export Control Act) z roku 1976.⁶⁶ Dále také zrušení licencí na prodej jakéhokoliv vojenského materiálu, který je na seznamu amerického vojenského zásobování (U.S. munitions list).⁶⁷ V praxi se tak zastavily indické objednávky a služby ze Spojených států v oblasti vojenství.

Bylo přerušeno, a do odvolání pozastaveno, poskytování záruk a úvěrů, které zprostředkovává vláda Spojených států skrze Americkou exportní a importní banku (Export-Import Bank of the United States – EXIM). Indie tak díky ekonomickým sankcím přišla o \$500 milionů právě od EXIMu.⁶⁸ V delším časovém úseku, který indická vláda nespécifikovala, tak prý mohla Indie přijít tímto způsobem až o \$3,5 miliardy.

Další omezení vzniklo prostřednictvím Společnosti pro podporu investic do životního prostředí (Overseas Private Investment Corporation – OPIC), což je agentura, která zajišťuje pojištění pro finanční investice a investory.⁶⁹ Programy poskytují pojištění pro soukromé fondy, které budou využity pro podniky, jež se zaměřují na ochranu životního prostředí. OPIC buď poskytne finance přímo, nebo právě prostřednictvím záruk za půjčky. Obvykle je poskytuje v rozmezí od \$500tis. do \$6

⁶⁴ Foreign Assistance Act of 1961 (P.L. 87-195), staženo z: <http://www.usaid.gov/policy/ads/faa.pdf> (7.4.2009).

⁶⁵ Haas, R.: op.cit.

⁶⁶ Arms Export Control Act (P.L. 90-629), staženo z: <http://www.adc.org/PDF/AECA1976.pdf> (7.4.2009).

⁶⁷ Haas, R.: op.cit.

⁶⁸ Embassy of India: India – U.S Trade Relations, staženo z: <http://www.indianembassy.org/indusrel/trade.htm> (7.4. 2009).

⁶⁹ Ministerstvo životního prostředí ČR: Přehled možností kofinancování ze zahraničních zdrojů, staženo z: <http://www.env.cz/www/zamest.nsf/5eafc5e970f63e14c1256c5500784c48/0a05aadf09cb1687c1256ba7002e3be2?OpenDocument> (1.5.2009).

milionů, přičemž tato suma nesmí překročit 50% nákladů celého projektu.⁷⁰ Indie byla do té doby pátým největším odběratelem půjček a záruk od OPIC v průměrné roční hodnotě \$300 milionů.⁷¹ OPIC stanovil, že již existující smlouvy a dohody budou pokračovat, ale nové nebudou uzavírány. Fakt, že již existující smlouvy nebudou přerušeny, je stěžejním důvodem, proč sankce neměly takový přímý a rychlý efekt jaký byl očekáván. Podle zprávy, kterou vydala indická ambasáda ve Spojených státech, očekávala Indie v roce 1998 celkové investice v hodnotě jedné miliardy dolarů, které nebyly nakonec díky uvalení sankcí uskutečněny.⁷² (viz příloha č. 4)

Zastavení finanční pomoci EXIMu a OPICu ovlivnilo několik indických významných projektů, na kterých participovaly i velké zahraniční a také americké korporace. Příkladem takového projektu, jehož realizace byla odložena na neurčito, byla výstavba elektrárny jižně od města Bombaje, na které se podílely Enron Corporation, GE Capital a Bechtel Enterprises v hodnotě \$2,5 miliard. Významnou část peněz na projekt měly poskytnout právě EXIM a OPIC.⁷³

Dalším významným projektem, který se díky ekonomickým sankcím neuskutečnil, byla plánovaná výstavba elektrárny v jižní části města Bangalore. EXIM odmítl poskytnout finance v hodnotě \$350 milionů. Americké společnosti Cogentrix Energy Company, Hughes Network Systems a indická Ipsat musely díky neposkytnutí půjček celý projekt zrušit.⁷⁴

Jak už bylo řečeno, sankce se netýkaly humanitární pomoci, která do Indie stále proudila. Státy G-8 se v čele se Spojenými státy dohodly na opoždění půjček, které měly směřovat do Indie z IFI za účelem zesílit efekt Glennova dodatku, jenž zakazuje poskytnutí půjček s výjimkou půjček pro základní lidské potřeby (Non-Basic Human Loans). Díky této americké iniciativě nebyly poskytnuty Indii půjčky ze strany IFI v hodnotě \$1,17 miliard. Půjčky měly přijít především z Mezinárodního měnového fondu, Světové banky a Asijské rozvojové banky.

⁷⁰ Ministerstvo životního prostředí ČR: Přehled možností kofinancování ze zahraničních zdrojů, staženo z: <http://www.env.cz/www/zamest.nsf/5eafc5e970f63e14c1256c5500784c48/0a05aadf09cb1687c1256ba7002e3be2?OpenDocument> (1.5.2009).

⁷¹ Haas, R.: op.cit.

⁷² Embassy of India: India – U.S Trade Relations, staženo z: <http://www.indianembassy.org/indusrel/trade.htm> (7.4. 2009).

⁷³ Morrow, D.: op.cit., str. 3.

⁷⁴ Ibidem, str. 3.

Skutečnost, že se v případě indických a pákistánských jaderných zkoušek, ke Spojeným státům přidaly i další země, je velmi důležitá, protože bez jejich podpory by si USA se svými 18% hlasů na půdě IFIs nevystačily k dosažení svých cílů, tedy pozastavení půjček. Státy G-8 mají totiž váhu 45% veškerých hlasů.⁷⁵ Ke státům G-8 se přidala koalice severských států. Právě za pomoci této koalice bylo možné odhlasovat zákaz poskytování půjček od mezinárodních finančních institucí Indii a Pákistánu.⁷⁶

Součástí amerických ekonomických sankcí byla také snaha administrativy zabránit americkým bankám v prodloužení půjček a úvěrů indickým a pákistánským vládám. Americká administrativa pro tuto situaci vydala vyhlášku (Executive Order) o zákazu prodlužování úvěrů vládě Indie a Pákistánu.⁷⁷ Tento krok nebyl z krátkodobého hlediska účinný, protože vláda Indie i Pákistánu měla dostatečné finanční rezervy z předešlých půjček. V případě, že by ekonomické sankce trvaly déle, byly by vlády nuceny na nedostatek financí reagovat. V daném případě k nedostatku nedošlo, a proto tento krok Clintonovy administrativy nebyl účinný.

Spojené státy usilovaly hlavně o zastavení jaderného výzkumu a nešíření jaderných technologií mimo Indii. Uvalily embargo na dovoz a výměnu informací týkajících se technologií pro jaderný výzkum. Na obranu Indie je důležité dodat, že samotné Spojené státy nepřímo několikrát podpořily indický jaderný program, když poskytly určité druhy technologií, které vedle civilního využití mohou být použity do programů jaderných zbrojních technologií. Ačkoliv množství materiálu a počet licencí na jeho koupi byly omezené, americké firmy si tak přišly mezi lety 1995 a 1998 na bezmála \$344 milionu.⁷⁸ Konflikt vyvolaný jadernými testy mezi Indií a Pákistánem zarazil i tento druh obchodu.

Domnívám se, že jeden z hlavních důvodů, proč USA uvalily sankce na Indii a Pákistán, byla jejich obava z možného šíření jaderných technologií do méně stabilních zemí třetího světa. Ačkoliv Spojené státy uvalily na obě země ekonomické sankce a tím tak zdůraznily svůj negativní postoj vůči jakýmkoliv testům, nemyslím si, že by se

⁷⁵ Morrow, D.: op.cit., str. 5.

⁷⁶ Ibidem, str. 5.

⁷⁷ Haas, R.: op.cit.

⁷⁸ Mistry, D.: op.cit., str. 756.

obávaly přímo jaderného konfliktu mezi Indií a Pákistánem. Obě země byly a jsou strategickým partnerem Spojených států v oblasti jižní Asie. Spojené státy tedy primárně neusilovaly o poškození hospodářství obou zemí, protože by tím záměrně poškozovaly své významné strategické partnery. Na druhou stranu eventuální možnost jaderného konfliktu stále existovala vzhledem k dlouhotrvajícímu konfliktu v Kašmíru. Hlavní obava Spojených států vycházela z možného šíření jaderného „know-how“ a prodeje jaderného materiálu třetím zemím. Jinými slovy, USA neměly obavu ze zneužití jaderných zbraní Indií nebo Pákistánem, ale obavu před jinou nestabilní zemí, která by byla schopná zbraň použít. Stěžejním důvodem, proč Indie a Pákistán nechtěly přistoupit k podepsání smluv NPT a CTBT, byla vnitropolitická situace v obou zemích. Podpisem těchto smluv by se podle Indie a Pákistánu narušila vnitřní suverenita a bezpečnost země. Indie ani Pákistán nechtěli být z hlediska vnitřní politiky viděni, že ustupují vnějšímu tlaku.

USA se proto zaměřovaly na zesílení kontroly indického ministerstva obchodu. Oblast exportu a průmyslu, pod kterou v Indii spadá právě jaderný vývoj, se měla stát více transparentní a flexibilnější v oblasti řízení rizik. USA za tímto účelem zorganizovala v listopadu 1998 a březnu 1999 schůzku s reprezentanty Indie, kde bohužel nebylo dosaženo větší shody a ani pozitivnějšího vývoje.⁷⁹

Podobné problémy nastaly i s Pákistánem, kde privátní sektor průmyslu hraje spíše sekundární roli v celkové struktuře pákistánského hospodářství. Američtí experti se obávali situace, kdy by případní pákistánští obchodníci díky ekonomickému poklesu přistoupili k prodeji některých citlivých informací týkajících se jaderného vývoje. Vykompenzovali by tak ztráty, které nastaly v souvislosti s uvalením amerických ekonomických sankcí. Vzhledem k míře korupce a politické nestabilitě v Pákistánu by se k těmto informacím mohli dostat i například stoupenci některých radikálních hnutí.

⁷⁹ Mistry, D.: op.cit., str. 764.

2.6 Smlouva CTBT

Jak už bylo dříve řečeno, podepsání Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek Indií byl další cíl americké administrativy. Indie byla již několikrát v historii požádána o podepsání této smlouvy, ale pokaždé odmítla. Naposledy se tak stalo v roce 1996, kdy indická vládní koalice Kongresové strany a Spojené fronty dokument odmítly s poukazem na některé nesrovnalosti ohledně nesouladu smlouvy CTBT se závazky P-5 o jaderném odzbrojení.⁸⁰ Tyto detailní nuance jsou spíše technického než principiálního charakteru.

Druhou šanci na podpis získala Indie bezprostředně po jaderných testech. Vzhledem k špatnému obrazu, který si Indie ve světě svými pokusy vydobyla, se někteří indiští politici nechali slyšet, že jsou připraveni podpořit některá ustanovení, které obsahuje smlouva CTBT.⁸¹ Pákistán byl k podpisu smlouvy otevřenější, protože ekonomická krize, která se začala v zemi projevovat, byla důsledkem působení ekonomických sankcí a přenášela na politické pole neklid a obavy. Obě země se před mezinárodním společenstvím zavázaly podepsat smlouvu CTBT do konce září roku 1999. Smlouva se nakonec nepodepsala především díky indické vnitropolitické krizi, konfliktu v Kašmíru a vojenskému převratu v Pákistánu.

Hlavním důvodem indického odmítnutí smlouvy byly paradoxně Spojené státy, které tuto smlouvu podepsaly v roce 1996.⁸² Problém totiž nastal s její ratifikací, protože velká část republikánů v Senátu se zněním smlouvy nesouhlasila údajně vzhledem k možnému ohrožení národní bezpečnosti.⁸³ Dne 13. října se Senát rozhodl neratifikovat Smlouvu o všeobecném zákazu jaderných zkoušek.⁸⁴ Pro Clintonovu administrativu to byla velká porážka, nejen z hlediska udržení světového jaderného míru, ale také kvůli samotnému vyjednávání s Indií. Spojené státy tak ztratily odmítnutím smlouvy veškerý vyjednávací kredit vůči Indii a Pákistánu. Díky tomu, že

⁸⁰ Mistry, D.: op.cit., str. 765.

⁸¹ Ibidem, str. 765.

⁸² Indurthy, R.: India and the Clinton-Bush Administrations – *Why Friction to Friendship in the aftermath of India's Nuclear Testing is not likely to lead to a Strategic Partnership*, World Affairs, Vol. 165, No. 1. /Summer 2002, str. 7.

⁸³ Shah, A.: The US and the Comprehensive Test Ban Treaty, staženo z:

<http://www.globalissues.org/article/70/the-us-and-the-comprehensive-test-ban-treaty> (28.4.2009).

⁸⁴ Ibidem.

ani samotné Spojené státy neratifikovaly smlouvu, necítily se tudíž Indie ani Pákistán povinni smlouvu podepsat.⁸⁵

⁸⁵ Indurthy, R.: op.cit., str. 8.

3. Diplomatická jednání

Třetí kapitola popisuje jednání mezi Indií a Spojenými státy od zahájení rozhovorů v červnu 1998 po Clintonovu návštěvu Indie v březnu 2000. Zmiňuje důležité okamžiky v tomto období, kterými byly například přijetí Brownbackova dodatku, test indických balistických střel Agni II, Kargilský konflikt nebo deklarace indické jaderné doktríny. Poslední podkapitola se zabývá samotnou návštěvou Clintona v Indii a jejím vlivem na americko-indické vztahy.

3.1 Jednání mezi USA a Indií

Necelý měsíc po testech v radžastánské poušti byly zahájeny rozhovory o indickém jaderném programu na nejvyšší státní úrovni. Za americkou stranou byl pověřen náměstek ministra zahraničí a odborník na oblast Jižní Asie Strobe Talbott a Indii reprezentoval ministr zahraničí Jaswant Singh.⁸⁶ Spojené státy tak zahájily strategickou debatu s indickou stranou o směřování vývoje indického jaderného programu. Indie interpretovala testy jako demonstraci státní suverenity a vojenskou nezbytnost. Americká strana považovala testy za nezodpovědné a nebezpečné pro udržení míru v oblasti.⁸⁷

První debaty, jak Strobe Talbott píše ve své knize *Engaging India – Diplomacy, Democracy, and the Bomb*, se netýkaly ani tak americko-indických vztahů, jako spíše indické pozice vůči Pákistánu. Tento konflikt byl zjednodušeně dalším pokračováním sporu o území Jammu a Kašmír s tím rozdílem, že tentokrát nebyly použity pouhé vojenské jednotky nebo teroristické organizace, ale byla použita zbraň s mnohem větším psychologickým dopadem. Jaderná zbraň Indii sice nepomohla území Kašmíru získat, na druhou stranu Indie testy naznačila, že je odhodlána jadernou zbraň použít a že mezinárodní společenství v čele se Spojenými státy nemá prakticky žádný vliv na indické rozhodování. Spojené státy vedle Rady bezpečnosti v tomto konfliktu hrály roli koordinátora, vyjednavatele a prostředníka. Z původně tradičního regionálního konfliktu,

⁸⁶ Talbott, S.: op.cit., str. 6.

⁸⁷ Ibidem, str. 6.

jehož problémem je sporné území Pákistánu a Indie, tak vyvstal, díky jaderné zbrani, nebezpečný konflikt potenciálně mezinárodních rozměrů.

Vzhledem k tomu, že všechna jednání mezi americkou a indickou stranou byla neveřejná a tajná, celkem logicky tlačila indická veřejnost na odhalení výsledků americko-indického jednání. V diskuzích šlo hlavně o smlouvu CTBT, kterou se zavázala indická strana BJP podepsat, což ale řadu let vzbuzovalo odpor politické opozice, jež smlouvu považovala za diskriminační vůči Indii.

Významným mezníkem v americko-indických vztazích po jaderných testech bylo v říjnu 1998 podepsání tzv. Brownbackova dodatku, který opravňoval prezidenta Spojených států k omezení některých druhů sankcí až na jeden rok.⁸⁸ Brownbackův dodatek tak dával americkému prezidentovi významnou pravomoc a mnoho prostoru pro alternativní řešení sporu. Vzhledem k pozitivnímu vyjednávání na půdě OSN, ochotě jednat o problémové oblasti Kašmíru a vůli participovat v programech, které se zabývají kontrolou jaderných materiálů, se prezident Clinton rozhodl obnovit finanční pomoc, hlavně díky tlakům amerických exportérů, kteří kvůli sankcím nemohli prodávat své zboží do Indie. Odhlasováním Brownbackova dodatku tak zákonodárci obnovili původní stav, kdy americké firmy mohly využívat finanční pomoci a záruk z Americké exportní a importní banky a Agentury pro rozvoj obchodu.⁸⁹

Clinton dodatkem také garantoval poskytnutí materiální pomoci při vojenských a cvičných programech.⁹⁰ Ratham Indurthy ve své práci píše, že původní sankce směřované na výcvikové vojenské programy byly zrušeny a indiští vojenští úředníci mohli být opět pozváni do Spojených států na maximálně roční vzdělávací a výcvikový program.⁹¹ Embargo uvalené na speciální technologie na výrobu a zpracování jaderného materiálu bylo však nadále v účinnosti.

Celkově se v průběhu jednoho roku od ukončení posledního testu sešli zástupci Spojených států a Indie osmkrát. Podle prohlášení obou vyjednávačů byla všechna jednání velmi přínosná a obě země si ujasnily vzájemné priority a cíle. Na druhou stranu

⁸⁸ Mistry, D.: op.cit., str. 760.

⁸⁹ Indurthy, R.: op.cit., str. 6.

⁹⁰ Mistry, D.: op.cit., str. 760.

⁹¹ Indurthy, R.: op.cit., str. 6.

k reálným a důležitým krokům, jakým bylo například podepsání smlouvy CTBT, regulace jaderného materiálu a kontrola nešíření jaderných zbraní do dalších zemí, nedošlo.

Dne 29. -31. ledna 1999 bylo zahájeno poslední kolo rozhovorů, které vyznělo nejvíce negativně z již zmiňované série debat a setkání. Hlavním bodem sváru byl pro Spojené státy nepřipustný indický jaderný výzkum, kterého se Indie nechtěla vzdát. Oba diplomaté opět označili jednání za úspěšné a nechali se slyšet, že „je to názor obou delegací, že čas společně strávený byl velmi produktivní a položil základ pro budoucí širší spolupráci mezi USA a Indií, o kterou obě země usilují.“⁹² Podobné nic neříkající a obecné výroky neměly žádný reálný dopad na posun ve vyjednáváních ohledně regulace jaderného indického materiálu.

Indie souhlasila s účastí na chystané konferenci o odzbrojení, která se měla konat v Ženevě a kde měly být na nižší úrovni vyjednány přesné podmínky pro kontrolu indického jaderného materiálu a technologií. Účast na konferenci by byla předpokladem pro podepsání smlouvy o jaderném materiálu (Fissile Material Treaty, FMT).⁹³ Tento indický souhlas stačil Spojeným státům, aby uvolnily další část ekonomických sankcí a nechaly IFIs vydat Indii půjčku v hodnotě \$210 milionu na programy, které se zaměřovaly na energetický sektor indické ekonomiky.⁹⁴ Indurthy píše, že díky zmíněnému americkému ústupku přišly do Indie půjčky od mezinárodních finančních institucí v hodnotě \$3 miliard.⁹⁵

Necelý rok po jaderných testech, vydal dne 16. března 1999 americký Senát novelizovaný Brownbackův dodatek, který měl pozastavit Glennův a Presslerův dodatek. V praxi se tak jednalo o navrácení situace ze strany Spojených států před samotnými jadernými testy. Nový Brownbackův dodatek zrušil prakticky všechny sankce, které byly na Indii v květnu 1998 uvaleny. Důsledkem dodatku bylo navrácení se do stavu před zahájením amerických sankcí. Jedinou výjimkou byly nadále sankce,

⁹² Mistry, D.: op.cit., str. 763.

⁹³ Ibidem, str. 763.

⁹⁴ Ibidem, str. 763.

⁹⁵ Indurthy, R.: op.cit., str. 7.

které se zaměřily na zákaz dovozu a prodeje technologií spojených s jaderným výzkumem a vývojem.⁹⁶

Jednání o zrušení ekonomických sankcí se v zápětí zastavila. Jedním z důvodů byla vnitropolitická krize v Indii. Do té doby vládnoucí strana BJP v dubnu 1999 ztratila důvěru parlamentu. Tentýž měsíc Indie překvapila Clintonovu administrativu podruhé, když úspěšně otestovala své balistické střely Agni II, které byly schopné nést jaderné hlavice. Vádžpejí uklidňoval mezinárodní společenství, že střely mají účel čistě defenzivní, ale někteří experti se shodli na tom, že tyto balistické střely mají potenciál ohrožit svým dálkovým doletem jak území Pákistánu, tak území Číny.⁹⁷ Další silnou ránou pro diplomatické vyjednavače bylo obnovení ozbrojených střetů v ohnisku pákistánско-indických vztahů – Kašmíru.

3.2 Kargilský konflikt

Rok 1999 byl pro Indii rokem velkých očekávání a bohužel také rokem velkého zklamání. Zostření situace mezi Indií a Pákistánem vyústilo do Kargilského konfliktu a zmrazilo tak veškerá vyjednávání o společných dohodách. Stejně tak tomu bylo i v případě dohody USA s Indií nebo Pákistánem.

V roce 1972 byl podepsán tzv. *Shimla Accord*, který deklaroval, že jakékoliv spory vedené o území Jammu Kašmír budou řešeny bilaterálně a mírově.⁹⁸ Na tomto dokumentu byla také postavena tzv. Lahorská deklarace, která byla podepsána po únorovém setkání hlavních představitelů Pákistánu a Indie v roce 1999.⁹⁹ Setkání mělo zklidnit napjaté vztahy mezi oběma zeměmi po jaderných testech, které uskutečnily v květnu 1998. Z únorové schůzky nevznikla pouze Lahorská deklarace, ale i tzv. Memorandum porozumění. Memorandum si dalo za cíl zlepšit komunikaci Indie a Pákistánu v bezpečnostních otázkách, které se týkaly jaderných zbraní. Zároveň se

⁹⁶ Mistry, D.: op.cit., str. 763.

⁹⁷ Indurthy, R.: op.cit., str. 7.

⁹⁸ Stimson.org: Simla Agreement (July 2 1972), staženo z <http://www.stimson.org/southasia/?sn=sa20020114291> (8.5.2008).

⁹⁹ Indurthy, R.: op.cit., str. 6.

vzdali dalších jaderných testů v případě, že jejich národní zájmy nebudou ohroženy.¹⁰⁰ Mezinárodní společenství přijalo tuto schůzku s nadšením v čele s Clintonem, který oběma představitelům poslal gratulace k uzavření dohody. Schůzka byla chápána jako základní předpoklad pro zlepšení pákistánsko-indických vztahů.

Zásadní obrat ve slibně se rozvíjejících pákistánsko-indických vztazích nastal v květnu 1999, kdy vypukl otevřený ozbrojený konflikt známý jako Kargilská válka nebo Kargilský konflikt.¹⁰¹ Ten byl opět veden o sporné území Jammu a Kašmír. Podle dostupných informací to byl Pákistán, který jako první porušil tzv. linii kontroly (Line of Control), která fakticky rozdělovala území Kašmíru na pákistánskou a indickou stranu.¹⁰² Později dokonce vyšlo najevo, že Pákistán konflikt záměrně vyvolal. Povstalci, kteří sympatizovali s pákistánskou stranou, společně s pákistánskými jednotkami schválně narušili oběma zeměmi uznávanou indickou sféru vlivu v Kašmíru. Mezinárodní společenství se opět obávalo možnosti jaderného konfliktu. Zatímco jaderné pokusy samotné si nevyžádaly žádné oběti a měly sloužit pouze jako zastrašující prostředky, krize v Kargilu si vyžádala stovky mrtvých a vážně hrozilo použití jaderných zbraní.¹⁰³

Konflikt skončil porážkou Pákistánu, který se díky různým sankcím ze strany mezinárodního společenství a výdajům na Kargilskou válku ekonomicky a politicky oslabil. Neúspěch Pákistánu v Kargilském konfliktu vedl ke státnímu převratu, který provedl Pervez Mušaraf dne 12. října 1999 a sesadil tak svého protivníka Nawaze Sharifa z postu ministerského předsedy.¹⁰⁴ Ačkoliv Indie v Kargilském konfliktu de-facto zvítězila, zvýšila finanční dotaci na oblast vojenské obrany společně s úsilím o zlepšení práce tajných služeb.¹⁰⁵ Politický úspěch slavil hlavně premiér Vádžpejí, který díky vítězství Indie vyhrál následující parlamentní volby.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Indurthy, R.: op.cit., str. 7.

¹⁰¹ GlobalSecurity.org: Kargil Conflict (1999), staženo z: <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/kargil-99.htm> (8.5.2008).

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ BBC.co.uk: A sacking and a coup (20.10.1999), staženo z: http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/480306.stm (8.5.2008).

¹⁰⁵ GlobalSecurity.org: Kargil Conflict (1999), staženo z: <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/kargil-99.htm> (8.5.2008).

¹⁰⁶ Embassy of India: Prime Minister Atal Bihari Vajpayee (Profile), staženo z: <http://www.indianembassy.org/special/cabinet/vajpayee.htm> (9.5.2008).

3.3 Deklarace indické jaderné doktríny

K překvapení všech se v srpnu 1999 indické politické špičky rozhodly rozšířit svůj jaderný program. Doktrína, kterou vydala indická vláda, obsahovala několik pravidel pro použití jaderných zbraní. Jediný, kdo mohl odsouhlasit útok jadernými zbraněmi, byl ministerský předseda Indie. Doktrína zároveň souhlasila s montáží jaderných zbraní do vojenských letadel, lodí a ponorek.¹⁰⁷ Současně ale také silně odmítala tzv. první útok. Indie dala touto jadernou deklarací najevo, že nebude zemí, která zahájí útok, ale jaderný arzenál má připravený pro případ odvrácení útoku nepřítelem.

Experti se shodli na tom, že jadernou doktrínu, kterou Indie deklarovala, není možné splnit rychleji než do 10 let. Hlavním důvodem mají být finance, kterých Indie v té době neměla tolik a nemohla si dovolit přesunout některé zdroje na financování takových vojenských projektů.¹⁰⁸

3.4 Pokračování v jednáních

Historický okamžik v americko-indických vztazích nastal 20. března 2000, kdy po 22 letech navštívil prezident Spojených států Indii.¹⁰⁹ I přes informace, které zjistila tajná výzvědná složka USA, že se chystá na nejvyššího představitele Spojených států atentát, se Clinton rozhodl pokračovat ve svém plánu a po jednodenní návštěvě Bangladéše přijel na pět dní do Indie.¹¹⁰

Schůzka Clintona s Vádžpejím začala podepsáním dokumentu „Vize pro 21. století“, který velmi obecně deklaroval nutnost většího provázání ekonomické, politické a vojenské spolupráce mezi USA a Indií.¹¹¹ Mezi hlavními tématy debaty bylo: omezení jaderných zbraní ve světě, smlouva CTBT, možnost Indie stát se stálým členem Rady

¹⁰⁷ Indurthy, R.: op.cit., str. 8.

¹⁰⁸ Mistry, D.: op.cit., str. 767.

¹⁰⁹ Indurthy, R.: op.cit., str. 10.

¹¹⁰ Talbott, S.: op.cit., str. 192.

¹¹¹ Ibidem, str. 94.

bezpečnosti OSN, atd.¹¹² Clinton vystoupil v indickém parlamentu s řečí o společném cíli Spojených států a Indie, jenž představuje podpis smlouvy CTBT. Zároveň zdůraznil, že nepřijel do Indie mluvit o Kašmíru a naznačil, že tento problém může vyřešit jen spolupráce mezi Indií a Pákistánem.¹¹³

Z hlediska symbolického bylo setkání nejvyšších představitelů obrovským průlomem, představíme-li si, že poslední státní návštěva na nejvyšší úrovni proběhla ještě za administrativy Jimmy Cartera. Indické noviny komentovaly Clintonovu návštěvu jako triumfální, pozitivní a motivující.¹¹⁴

Z věcného hlediska se domnívám, že Strobe Talbott tyto schůzky Clintona s Vadžpajim ve své knize poněkud nadhodnocuje a přeceňuje. V případě vzájemné koordinace společných postupů vůči indickým jaderným zbraním nebyly učiněny prakticky žádné pokroky a Indie zůstávala potenciálně nebezpečnou zemí jakožto významná země, která nepodepsala smlouvy NPT a CTBT. Veškeré smluvní výstupy z návštěvy byly příliš vágní, než aby se daly chápat jako závazné a do budoucna relevantní.

Prezident Clinton později pokračoval v cestě státní návštěvou Pákistánu, kde pronesl patnáctiminutovou řeč o společné cestě a naději, že Spojené státy dopomohou Pákistánu stát se fungující demokratickou muslimskou zemí.¹¹⁵ Clinton se v Pákistánu setkal také s Musharafem. Americký prezident Musharafovi vytkl, že svými kroky ohrozil budoucnost demokracie v Pákistánu. Hlavním tématem rozhovoru byl dlouhotrvající konflikt v Kašmíru a nutnost Indie a Pákistánu znovu přistoupit k Lahorské deklaraci.¹¹⁶ Zatímco Clinton strávil v Indii pět dní, v Pákistánu pobyl méně než pět hodin vzhledem k napjaté vnitropolitické situaci, která v Pákistánu panovala.¹¹⁷

Důvodem Clintonovy návštěvy Indie a Pákistánu byla snaha obnovit přátelské vztahy a pokusit se vyjednat některé kompromisy, o které Spojené státy usilovaly. Jak již bylo zmíněno, z hlediska diplomacie byla cesta přínosná a z pohledu Indie a

¹¹² Talbott, S.: op.cit., str. 198.

¹¹³ Indurthy, R.: op.cit., str. 10.

¹¹⁴ Ibidem, str. 11.

¹¹⁵ Talbott, S.: op.cit., str. 205.

¹¹⁶ Indurthy, R.: op.cit., str. 10.

¹¹⁷ Talbott, S.: op.cit., str. 205.

Pákistánu velmi pozitivní v souvislosti se znovunabytím důvěry USA jako strategického partnera. Na druhou stranu stěžejní cíl cesty, tedy podepsání NPT a CTBT Pákistánem a Indií, naplněn nebyl.

4. Efektivita amerických ekonomických sankcí a ústupky USA

Následující kapitola se věnuje dopadu amerických ekonomických sankcí na Indii. Pokusím se zde obhájit názor, který je součástí hlavní teze práce, a to, že americké ekonomické sankce uvalené na Indii po jaderných testech nebyly účinné. Pokusím se také vysvětlit, proč sankce nebyly účinné a z jakého důvodu Spojené státy celkem brzy upustily od tohoto jindy účinného nástroje americké zahraniční politiky. Pro srovnání v některých údajích používám statistiky a informace z Pákistánu, jakožto nezbytnou část komparace z hlediska pochopení dopadu sankcí.

4.1 Struktura indické ekonomiky

V této části práce je nezbytné zmínit některé statistické údaje struktury indického hospodářství. V roce 2008 byl podíl importu na HDP Indie přibližně 8,8%. O deset let dříve, tedy v roce uvalení sankcí, tvořil import 13,8% celkového HDP.¹¹⁸ Přitom americké zboží tvoří v současnosti 7,8% celkového dovozu do Indie. Důležitějším údajem je však podíl zahraničních investic (FDI) na celkové HDP Indie. Zahraniční investice tvořily v roce 1998 necelé procento indického HDP.¹¹⁹ Ačkoliv byla oblast zahraničních investic v Indii nejvíce postižena sankcemi, nemohla indická ekonomie uškodit vzhledem k tomu, že zahraniční investice tvoří pouze jedno procento z celkového HDP Indie. Na druhou stranu sankce poškodily specifické projekty, například na rozvoj infrastruktury.

Pokud budeme zkoumat účinnost amerických sankcí, které byly uvaleny na Indii po jaderných testech, musíme počítat s několika vnějšími faktory, bez kterých by naše výsledky mohly být zavádějící a zpomalení růstu indické ekonomiky bychom následně neprávem přičítali americkým ekonomickým sankcím. Důležité faktory, které přibrzdily růst indické ekonomiky, jsou následující: pomalý růst indického průmyslu již před

¹¹⁸ Central Intelligence Agency, The World Factbook: India, staženo z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html#Econ> (1.5.2009).

¹¹⁹ OECD.org: Economic Survey of India, 2007, staženo z: <http://www.oecd.org/dataoecd/17/52/39452196.pdf> (1.5.2009).

zahájením sankcí, politická nestabilita, asijská finanční krize z roku 1997, ale také celková nepříznivá situace na světových finančních trzích a obava mnohých vlád z recese, především v oblasti Asie.¹²⁰

Ekonomické ukazatele růstu indické ekonomiky nám ukazují, že i přes sankce uvalené Spojenými státy a celkové omezení finanční pomoci ze zahraniční, se indická ekonomika s problémy vzniklými s uvalením sankcí velmi dobře vypořádala, jak je vidět na grafu v příloze č. 1. Z dlouhodobého hlediska je pokles okolo tří procent viditelný, ale pokud se zaměříme na roky, kdy byly sankce v účinnosti, tj. období dvou let od roku 1998 do roku 2000, žádná významná změna oproti přirozenému výkyvu nenastala. V roce 1998 byl růst indické ekonomiky 6,5%, o rok později mírně klesl na 6,1%, rok 2000 zaznamenal 4,4% a v roce 2001, kdy byly ukončeny veškeré sankce, včetně sankcí na dovoz vojenského materiálu a technologií, byl roční růst indické ekonomiky 5,8 %. Přibližně tříprocentní pokles mezi roky 1997 až 2002 nemůžeme přisuzovat vlivu sankcí, protože fakticky byly sankce v platnosti od května 1998 do března 2000.

4.2 Zahraniční investice

Jeden z efektů, které měly sankce mít, a do jisté míry byl také naplněn, je skutečnost, že díky uvalení ekonomických sankcí se snížil zájem o investice v Indii. Díky intenzivní práci americké administrativy byla dočasně oslabena důvěra zahraničních investorů, kteří měli v úmyslu investovat peníze do některé z indických hospodářských oblastí. Samotný fakt, že Spojené státy hodlají na Indii uvalit ekonomické sankce, byl pro investory alarmující informací a jejich jistota v indický trh se dočasně snížila. (viz příloha č. 2)

Efektivitu a účinnost ekonomických sankcí je možné nejlépe zhodnotit na některých ekonomických ukazatelích indické ekonomiky, jakým je například příliv nového kapitálu (capital inflow) a investic do země. Zaměřuji se na změny, které nastaly bezprostředně po jaderných testech v květnu 1998, a které se projevíly v ekonomických indikátorech Indie v souvislosti se snížením zahraničního kapitálu

¹²⁰ Mistry, D.: op.cit., str. 758.

investovaného v Indii. Existují tři hlavní cesty, kterými může do Indie proudit zahraniční kapitál a kde sankce můžou hrát výraznou roli a díky ekonomickým ukazatelům je můžeme přesně změřit.

První cestou je kapitál, který přichází v rámci bilaterálních dohod. Druhou cestou je kapitál, který přichází z IFI, již několikrát zmiňovaný Mezinárodní měnový fond a Světová banka. Poslední cestou je kapitál, který přichází z privátního sektoru, jakým jsou například zahraniční firmy a jiné korporace, jež reagují na uvalené ekonomické sankce.

Přímé zahraniční investice (Foreign Direct Investment FDI) poklesly v roce 1998 na \$1,8 miliard oproti roku předešlému, kdy zahraniční investoři přinesli do Indie kapitál v hodnotě \$3,2 miliardy.¹²¹ Indie také přišla o přibližně \$200 milionů z portfoliových investic FII (Foreign Institutional Investment). Právě portfoliové investice tzv. FII byly nejvíce ovlivněny ekonomickými sankcemi, hlavně v prvních měsících po jejich uvalení. Zahraniční investoři v květnu odstoupili od plánovaných investic v hodnotě \$200 milionů, dalších \$200 milionů z předpokládaných investic bylo zastaveno v červnu 1998.

Propad zahraničních investic je viditelný na grafu v příloze č. 1, kde je zřejmé, že v květnu roku 1998, tedy měsíci, kdy proběhly jaderné testy a Spojené státy okamžitě uvalily ekonomické sankce, nepřišly do Indie prakticky žádné peníze v podobě zahraničního kapitálu. Tento graf zachycuje oba významné typy investic jak přímé zahraniční investice FDI, tak portfoliové investice FII. Podle tabulky v příloze č. 4 přišlo v období od dubna do prosince roku 1998 do Indie celkově pouze \$880 milionů v podobě zahraničních investic, což představovalo přibližně pětikrát méně než v roce 1997.

Stěžejní otázka ale spočívá v tom, jak velký podíl na poklesu přílivu zahraničního kapitálu mají americké sankce. Jak už bylo zmíněno, sankce nebyly pouze jediným faktorem, který ovlivňoval chování zahraničních investorů, kteří chtěli vložit peníze na indický trh. Morrow píše o poklesu investorské chuti na nejistých světových

¹²¹ Embassy of India, India News Online: Economic News, červen 1999, staženo z: http://www.indianembassy.org/inews/June_1999/economy.html (1.5.2009).

tržích v souvislosti s Asijskou krizí, kterou odstartoval razantní pokles thajské měny.¹²² Dalším faktorem byl samotný strach s eskalací konfliktu v ozbrojený vojenský střet mezi Indií a Pákistánem, nebo také prohlášení nové indické vlády o chystaných změnách ve fiskální politice Indie a v oznamovaném plánu deliberalizovat indický trh.¹²³ Investoři se logicky obávali státních zásahů do indického hospodářství a případného zvýhodňování domácích obchodníků a investorů vůči těm zahraničním.

4.3 Burzovní vývoj

Ačkoliv existuje mnoho možných důvodů zpomalení růstu indické ekonomiky, je zřejmé, že ekonomické sankce mají na celkové situaci významný podíl. Vzhledem k časové shodě poklesu indické burzy a uvalení sankcí je zřejmé, že právě existence amerických ekonomických sankcí má na celkovém poklesu významný podíl, ne však jediný. Podíváme-li se na vývoj akcií na grafu v příloze č. 2, jsou zde evidentní výkyvy, které způsobila jednotlivá politická rozhodnutí. Právě zkoumáním indexu můžeme pozorovat, jaká politická rozhodnutí měla na indickou ekonomiku vliv.

Graf v příloze č. 3 znázorňuje vývoj akcií bombajského burzovního indexu (Bombay stock market index – BSE) společně s vývojem indexu celého asijského trhu (Asian stock market index), který zahrnuje i Indii s Pákistánem.

Dne 19. března byla zvolena historicky druhá indická vláda BJP a od toho okamžiku můžeme na grafu pozorovat pravidelný růst akcií.¹²⁴ Oproti tomu celkový asijský trh zůstal prakticky nezměněn. Ačkoliv asijská finanční krize nadále přetrvávala, Morrow píše, že Indie patřila k zemím, které byly krizi nejméně postiženy.¹²⁵

Zlomovým okamžikem na burzovním trhu byly právě jaderné testy. Od května 1998 do konce roku poklesl indický trh přibližně o 27%. Na druhou stranu asijské trhy zaznamenaly ve stejném časovém období pokles o pouhých 4%.¹²⁶ Důležitou roli zde hrála

¹²² Morrow, D.: op.cit., str. 8.

¹²³ Ibidem, str. 8.

¹²⁴ Ibidem, str. 8.

¹²⁵ Ibidem, str. 8.

¹²⁶ Ibidem, str. 8.

také špatná finanční politika vládnoucí indické strany, která nedostatečně zareagovala na uvalené sankce a zrychlující se inflaci. Hlavním faktorem poklesu burzy v daném období byla obava z ekonomických sankcí a zhoršující se vnitropolitická situace, která byla svázána s neperspektivním vývojem indické ekonomiky.¹²⁷

Podíváme-li se na burzovní vývoj v kratším období, zjistíme, že v rozmezí června a července byla politická rozhodnutí Spojených států významným faktorem, který hýbal akcemi bombajské burzy. Bezprostředně po jaderných testech se bombajská burza propadla během tří dnů o 6%.¹²⁸ Jak bylo zmíněno, americké ministerstvo zahraničí oznámilo své cíle a detaily ohledně ekonomických sankcí 18. Června 1998. Bombajská burza bezprostředně po vydání tohoto dokumentu zaznamenala propad o 10% vůči asijskému trhu, který na uvalení sankcí výrazněji nereagoval.¹²⁹

Oproti tomu dne 10. července 1998 indický akciový trh vzrostl o 12% po hlasování Senátu týkající se zmírnění sankcí v oblasti exportu zemědělských komodit do Indie. O šest dní později byl přijat již zmiňovaný Brownbackův dodatek, který opravňoval prezidenta Clintona zmírnit některé ze sankcí. Bombajský burzovní index vzrostl o 3,7%.¹³⁰ Právě přijetí Brownbackova dodatku bylo hlavním faktorem pro posílení indického trhu.

V prvním pololetí roku 1999 se příliv zahraničních investic dostal opět do běžných norem. Stalo se tak hlavně díky přímým zahraničním investicím FDI a portfoliovým investicím FII, když bylo do indické ekonomiky vloženo přes \$900 milionů.¹³¹

Přestože se vzhledem k poměru zdá, že finanční pomoc Indii není příliš významná, z dlouhodobého hlediska je dokonce stěžejní. Peníze z mezinárodní pomoci nejdou přímo do centrální a regionálních vlád, ale zaměřují se na jednotlivé, nejen ekonomické, programy, které v dlouhodobém časovém úseku zlepšují a zesilují

¹²⁷ Morrow, D.: op.cit., str. 8.

¹²⁸ Ibidem, str. 8.

¹²⁹ Ibidem, str. 8.

¹³⁰ Ibidem, str. 8.

¹³¹ Mistry, D.: op.cit., str. 758.

strukturu indické ekonomiky. Jinými slovy, uvědomíme-li si, že zahraniční pomoc Indii tvoří v průměru necelé jedno procento celkového HNP, je to množství peněz z krátkodobého hlediska v celkovém oběhu indické ekonomiky zanedbatelné. Důležitý je fakt, že peníze, které přicházejí ze zahraničí a z mezinárodních institucí se investují do programů, které mají dlouhodobě zlepšit systém, strukturu a funkčnost indické ekonomiky. V případě omezení finančního toku by indická vláda byla nucena převést některé své prostředky právě do tohoto sektoru rozvojového hospodářství.

Daniel Morrow ve své práci píše, že indická centrální banka zaznamenala pokles celkových výdajů v období od dubna 1998 do března 1999 pouze o 5% oproti předešlému roku.¹³² Navíc většina programů, které Indie využívá, jsou dotovány jinými státy než USA. Tento zdánlivý paradox je vysvětlitelný právě strukturou daných programů a současně tím, že sankce neruší původní kontrakty, ale orientují se na zamezení vzniku nových. Morrow píše, že programy, které financují mezinárodní finanční instituce, jsou naplánovány na období několika let. Financování těchto projektů je většinou rozloženo do období čtyř až osmi let, jako je to často například u projektů financovaných Světovou bankou.¹³³ Skutečnost, že USA společně s dalšími státy zastavily přísun peněz na indické programy, se tedy může projevit až po delší době a nemusí mít tak výrazný efekt jako programy krátkodobé. Na druhou stranu Pákistán využívá peněz přicházejících například z Mezinárodního měnového fondu, který poskytuje kapitál na projekty uskutečnitelné většinou do jednoho roku.¹³⁴ Také z tohoto důvodu se ekonomické sankce projeví na Pákistánu výrazněji.

Jak píše Morrow, konečný efekt amerických sankcí na indickou ekonomiku byl velmi malý.¹³⁵ Z hlediska přímé účinnosti nebyly sankce uvalené na Indii dostatečně dlouho v platnosti, aby mohly výrazně ovlivnit její hospodářství. Jedním z nejsilnějších faktorů, který ovlivnil perspektivy indické ekonomiky, byl dočasný odliv privátních investic v obavě před problémy spojenými s uvalením sankcí. Významnějšího efektu však nebylo nedosaženo.

¹³² Morrow, D.: op.cit., str. 6.

¹³³ Ibidem, str. 6.

¹³⁴ Ibidem, str. 6.

¹³⁵ Ibidem, str. 10.

4.4 Ústupky USA

Důvodem proč americké ekonomické sankce nebyly tak účinné a efektivní není jen skutečnost, že indická ekonomika je z krátkodobého hlediska relativně nezávislá na ekonomické pomoci, ale velkou míru na neúspěchu sankcí mají také samy Spojené státy.

Necelých šest měsíců po jaderných testech v radžastánské poušti Spojené státy odvolaly většinu svých sankcí. Celý proces zmírňování a odvolávání sankcí začal už v červenci 1998.¹³⁶ Americký Senát totiž odhlasoval, že výjimkou při uplatňování sankcí bude export amerických potravin do Indie. Dalším zmírněním sankcí bylo dne 21. října 1998 přijetí tzv. Brownbackova dodatku, který dával americkému prezidentovi, v tomto případě Billu Clintonovi, pravomoc odložit nebo dokonce upustit od některých ekonomických sankcí, obnovit obchod a financování některých programů po dobu až dvanácti měsíců.

Dne 6. listopadu 1998 vydal Clinton vyhlášku s názvem „India and Pakistan Relief Act“, v němž pozastavil zákaz půjček Indii a Pákistánu od Americké exportní a importní banky EXIM, od Zámořské soukromé investiční korporace OPIC a také opět zpřístupnil finanční pomoc od Agentury pro rozvoj obchodu (Trade Development Agency).¹³⁷ Brownbackův dodatek současně opravňoval prezidenta opět podporovat půjčky od mezinárodních institucí, jakými byly například Mezinárodní měnový fond a Světová banka.¹³⁸

Dne 9. ledna 1999 americký Senát odhlasoval prodloužení Brownbackova dodatku na dalších pět let. Vyskytl se zde ale významný problém v podobě existence Glennova dodatku a tím pádem i celkového přístupu americké administrativy k problému ekonomických sankcí a jaderných testů. Glennův dodatek, který požadoval uvalení sankcí na jakoukoliv zemi, která poruší pravidla o jaderných testech, byl stále v platnosti. Problémem bylo, že Senátem odhlasovaný Brownbackův dodatek, který byl v lednu ještě prodloužen na další roky, prakticky všechny sankce, které Glennův

¹³⁶ Morrow, D.: op.cit., str. 1.

¹³⁷ Ibidem, str. 1.

¹³⁸ Ibidem, str. 1.

dodatek uvalil, pozastavil nebo zmírnil.¹³⁹ V souvislosti s těmito událostmi nevznikl problém legislativní, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale problém politický. Šlo totiž o zachování stěžejního principu Glennova dodatku. V případě, že jakákoli země provede jaderný test, musí být přísně sankciována. Clintonova administrativa však prosazením Brownbackova dodatku a jeho následným prodloužením na dalších pět let podkopala základní principy tohoto dodatku a zároveň i stěžejní cíl ekonomických sankcí, tedy odradit další státy, které by usilovaly o provedení jaderných testů.

V případě, že USA chce hrát roli mocnosti, musí dát jasně najevo, že jakýkoliv pokus o jaderný test bude ze strany Spojených států a mezinárodního společenství tvrdě sankciován. Vůči Indii byla však většina ekonomických sankcí rychle pozastavena nebo odvolána a nemohla mít efekt jak z hlediska ohrožení ekonomických zájmů Indie, tak z hlediska zstrašujícího prostředku v souvislosti s mezinárodní politickou a diplomatickou izolací.

Nabízí se otázka, zda je Glennův dodatek vůbec důležitý pro fungování americké zahraniční politiky a zda má výraznější efekt na hospodářství cílových států. Ačkoliv Indie a Pákistán nakonec provedly jaderné testy, už pouhá potenciální obava z ekonomických sankcí ze strany mezinárodního společenství mohla jaderné testy opozdit nebo odložit. Podle Strobe Talbotta měl Glennův dodatek odradit státy, které usilují o zkoušku jaderných testů, hrozbou ekonomických sankcí v dostatečné míře, aby tyto testy vůbec neprovedly.¹⁴⁰ V případě Indie a Pákistánu nebyla hrozba dostatečně silná, aby jim zabránila jaderné testy provést.

Morrow se domnívá, že Glennův dodatek je i přes neúspěch, v souvislosti s ekonomickými sankcemi uvalenými na Indii, důležitým a silným nástrojem americké zahraniční politiky.¹⁴¹ Samotný fakt, že Glennův dodatek se nedá odvolat jinak než přijetím jiného právního aktu, jak tomu bylo v případě Brownbackova dodatku, je velmi důležitý. Neomezená lhůta sankcí je významným odstrašujícím faktorem v případě, že některý stát uvažuje o jaderném programu a následném jaderném testu bez svolení mezinárodního společenství.

¹³⁹ Morrow, D.: op.cit., str. 2.

¹⁴⁰ Ibidem, str. 13.

¹⁴¹ Ibidem, str. 14.

4.5 Ekonomické sankce a vliv globalizace

Efektivita ekonomických sankcí je v konečném důsledku výrazně ovlivněna postupující ekonomickou globalizací. Ve stále více propojených světových ekonomikách mají sankce dvojitý efekt. Z jedné strany pomáhají sankciované zemi utlumit efekt sankcí, ze strany druhé daný stát poškozují právě díky výrazné propojenosti mezinárodních trhů.

V případě, že jsou na daný stát uvaleny ekonomické sankce, jakými jsou například dovoz různého druhu zboží, tento stát si díky globalizovanému trhu najde jiného dovozce. Jednoduše se přeorientuje na jiného dodavatele. Tímto tahem současně poškodí i ekonomické zájmy státu, který sankce uvalil, protože jeho firmy tak přijdou o zahraniční zakázky v daném státě.

Ve stejném okamžiku tu vyvstává ale jiný problém. Díky globalizovanému trhu, kde jakákoliv výraznější zpráva má vliv na vývoj akcií na burzovních trzích, vzniká nebezpečí, které přímo ovlivňuje jistotu zahraničních investorů. Jinými slovy, zpráva Spojených států o chystaném uvalení ekonomických sankcí na Indii a Pákistán přímo ovlivnila chování zahraničních investorů, kteří by za běžných podmínek vložili své peníze na indický nebo pákistánský trh. Tímto nepřímým efektem ekonomických sankcí byla například Indie více poškozena než samotným zastavením finanční pomoci ze strany Spojených států a IFIs.¹⁴²

¹⁴² Morrow, D.: op.cit., str. 13.

Závěr

V závěru bych chtěl zhodnotit stěžejní body, které potvrzují primární tezi této práce. Zároveň bych chtěl shrnout hlavní důvody, proč nebyly americké ekonomické sankce uvalené na Indii po jaderných testech účinné.

Případ Indie je v mnohém velmi specifický. Indie, jakožto největší demokracie světa, nepředstavuje a nepředstavovala od počátku 90. let pro USA nepřítele, ba naopak byla spíše strategickým spojencem. A priori tedy nemohlo a nebylo pohlíženo na Indii v době uvalení sankcí jako na nepřítele, kterého je nutné hospodářsky poškodit. Tím spíše, že Indie a Spojené státy mají mezi sebou významné obchodní styky a uvalení sankcí na delší časový úsek by tak poškodilo současně i obchodní zájmy Spojených států.

Na druhou stranu Spojené státy musely adekvátně reagovat na situaci, která vznikla v důsledku indických jaderných pokusů. Podle Glennova dodatku jsou Spojené státy povinny sankce zahájit bez ohledu na to, vůči jakému státu jsou uvaleny. Zároveň to nebyly pouze Spojené státy, ale dalších čtrnáct zemí a mezinárodní finanční instituce, které se rozhodly Indii sankciovat a omezit přítok finančních prostředků, které často směřovaly na rozvoj indické infrastruktury.

Existuje několik důvodů, proč ekonomické sankce nebyly efektivní. Stěžejním důvodem byl především samotný přístup Spojených států, které nedlouho po zahájení sankcí tyto sankce omezily nebo dokonce zastavily a zrušily. Jednalo se především o tzv. Brownbackův dodatek a jeho pozdější novelizaci. Tato skutečnost se přímo váže s dobou, po kterou byly sankce v platnosti. V případě, že by USA pokračovaly v sankcích po dobu například několika let, byl by výsledek zcela jiný a pro Indii by dopady sankcí byly jistě vážnější.

Ekonomické sankce mají zároveň také preventivní účel, kterým je princip odstrašení dalších států v případě, že by i ony usilovaly o provedení jaderných testů. V tomto smyslu Spojené státy zklamaly vzhledem k tomu, že většina sankcí byla odvolána velmi brzy po jejich uvalení a tím se jejich odstrašující efekt do jisté míry

zdiskreditoval. Vzhledem k tomu, že ekonomické sankce přímo poškozovaly americké i další ekonomické a strategické partnery, nebylo únosné, výhodné ani efektivní tyto sankce aplikovat v dlouhodobém měřítku. Jak píše Richard Haas ve své práci zabývající se ekonomickými sankcemi „*sankce samotné nejsou schopné dosát svých výsledků v případě, že požadavky jsou vysoké a času je málo*“, což přesně vystihuje situaci Spojených států a ekonomických sankcí, které byly na Indii uvaleny.¹⁴³

Podle mého názoru Spojené státy rozhodně neusilovaly o závažnější dlouhodobé narušení indického hospodářství. Uvalení sankcí proto bylo zčásti pouze nutným krokem, aby Spojené státy neztratily kredibilitu z pohledu mezinárodního společenství, které mělo být přesvědčeno o tvrdých postizích USA ve všech případech neuváženého použití jaderných testů. Ve skutečnosti šlo tedy spíše o to, nenechat indické jaderné testy bez povšimnutí a uvalit na Indii takové sankce, které by z hlediska své krátkodobosti neublížily jejímu hospodářskému růstu a především pak americkým obchodním zájmům. Spojené státy si tedy vlastně ani nepřály, aby sankce výrazně negativně ovlivnily indické hospodářství. Podíváme-li se na HDP Indie v období uvalení sankcí, nenalezneme výraznější změny v tempu růstu, což potvrzuje skutečnost, že sankce neměly větší vliv. Jedna z mála oblastí, která byla na kratší dobu sankcemi ovlivněna, byl sektor zahraničních investic. Samotná přítomnost ekonomických sankcí totiž vyvolala v zahraničních investorech obavy a z toho důvodu byly některé chystané projekty odloženy nebo zrušeny. Celkově tak do Indie přišlo v roce 1998 pětkrát méně prostředků ze zahraničí než v roce 1997. Ani tato událost však indické hospodářství významně neovlivnila.

V konečném hodnocení se můžeme pozastavit také u celkového pohledu na ekonomické sankce jako nástroje zahraniční politiky Spojených států. Jak už bylo zmíněno, případ Indie je v mnohých ohledech specifický, zároveň však ukazuje reálné limity použití sankcí. Základní pravidlo pro sankce však zůstává stejné pro všechny státy. Čím více je ekonomika daného státu závislá na zahraniční pomoci, tím větší efekt sankce potenciálně mají. Současně platí pravidlo, že čím déle jsou sankce v účinnosti, tím větší je jejich reálný dopad. V kontrastu s Indií je případ Pákistánu, který tyto

¹⁴³ Haass, R.: *Economic Sanctions - Too Much of a Bad Thing*, staženo z: <http://www.ciaonet.org/pbei-2/bi/har01/har01.html> (17.11.2008).

podmínky závislosti na zahraniční pomoci splňoval a také proto tam byl efekt ekonomických sankcí výrazně silnější než u sousední Indie.

Novým faktorem je vliv ekonomické globalizace, která problém uvalení ekonomických sankcí dále komplikuje. Stále silnější propojenost a vzájemná závislost mezinárodních trhů na jednu stranu dává příležitost sankciovaným státům najít relativně bez obtíží nové dodavatele, pokud nejsou sankce mezinárodní. Na druhou stranu již samotné oznámení uvalení sankcí ovlivní hodnotu burzovního indexu dané země a současně i rozhodnutí některých zahraničních investorů vložit kapitál do hospodářství tohoto státu. Celkově můžeme konstatovat, že sankciované státy mají v globalizovaném světě těžší postavení v případě, že sankce jsou mezinárodní a nejsou uvalené pouze jediným státem.

Resumé

Ve své práci jsem shrnul stěžejní důvody neúspěchu ekonomických sankcí, které Spojené státy v roce 1998 uvalily na Indii. Za hlavní z nich považuji přístup Clintonovy administrativy. Uvalení sankcí bylo zčásti nevyhnutelné, pokud si Spojené státy chtěly zachovat důvěryhodnost v očích mezinárodního společenství. To mělo nabýt dojmu, že Washington je ochoten dostát svým závazkům, přestože to pro něj znamenalo částečnou rezignaci na prosazení vlastních zájmů. Vzhledem k tomu, že Indie představovala pro USA významného strategického spojence v oblasti jižní Asie, prodlužování ekonomických sankcí by uškodilo zájmům Spojených států, hlavně americkým investorům. Přijetím Brownbackova dodatku byl efekt ekonomických sankcí zmírněn, a proto neměly na indické hospodářství významný dopad.

Summary

In my thesis, I summarized the main reasons why the U.S. economic sanction on India in 1998 were ineffective. In my opinion, the main problem consisted in Clinton administration's attitude. Imposing the sanctions was partly inevitable if the United States wanted to maintain credibility within the international community. The world should have been convinced of U.S. determination to fulfill its international commitments although it meant to give up temporarily its particular interests. India was important strategic ally in the area of South Asia and significant business partner that is why prolonging the sanctions would harm U.S. interests mainly American investors. The final effect of sanctions was reduced by adopting the Brownback amendment so there was no significant impact on Indian economy.

Použitá literatura

Primární literatura

Arms Export Control Act (P.L. 90-629), staženo z:
<http://www.adc.org/PDF/AECA1976.pdf> (7.4.2009).

Foreign Assistance Act of 1961 (P.L. 87-195), staženo z:
<http://www.usaid.gov/policy/ads/faa.pdf> (7.4.2009)

Stimson.org: Simla Agreement (July 2 1972), staženo z
<http://www.stimson.org/southasia/?sn=sa20020114291> (8.5.2008).

Stimson.org: Tashkent Declaration, staženo z:
<http://www.stimson.org/southasia/?SN=SA20020116299> (1.5.2009).

Sekundární literatura

Calvin, J.: The China-India Border War, staženo z:
<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1984/CJB.htm> (3.4.2009)

Haas, R.: After the tests – *U.S. Policy toward India and Pakistan*, Report of and Independent Task Force, září 1998, staženo z:
<http://www.ciaonet.org/wps/cfr01/cfr01.html> (17.11.2008).

Haass, R.: *Economic Sanctions - Too Much of a Bad Thing*, staženo z:
<http://www.ciaonet.org/pbei-2/bi/har01/har01.html> (17.11.2008).

Indurthy, R.: India and the Clinton-Bush Administrations – *Why Friction to Friendship in the aftermath of India's Nuclear Testing is not likely to lead to a Strategic Partnership*, World Affairs, Vol. 165, No. 1. /Summer 2002, str. 3-24.

Minařík, D.: *Vztahy Indie a USA – vztahy uznaných jaderných mocností?*, staženo z
<http://www.globalpolitics.cz/clanek/indie-usa-vztahy.html> (8.5.2008).

Mistry, D.: *Diplomacy, Sanctions, and the U.S. Nonproliferation Dialogue with India and Pakistan*, Asian Survey, Vol. 39, No. 5 (Sep. – Oct., 1999), str. 753-771.

Morrow, D.: *The Economic Impacts of the 1998 Sanctions on India and Pakistan*, The Nonproliferation Review/Fall 1999, staženo z:
<http://cns.miis.edu/npr/pdfs/morrow64.pdf> (4.2.2009).

Neustupa, J.: *Nové jaderné výbuchy v Asii*, staženo z
<http://www.ekolist.cz/zprava.shtml?x=126409> (9.5.2008).

Ramanna, R.: India's Nuclear Weapons Program – Smiling Buddha: 1974, staženo z:
<http://nuclearweaponarchive.org/India/IndiaSmiling.html> (5.4.2009).

Sanford, J.: *International Financial Institutions: Funding U.S. Participation*, CRS Report for Congress, staženo z: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22134.pdf> (29.4.2009).

Schofield, V.: *Kashmir: The origins of the dispute*, staženo z: http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1762146.stm (9.5.2008).

Shah, A.: *The US and the Comprehensive Test Ban Treaty*, staženo z: <http://www.globalissues.org/article/70/the-us-and-the-comprehensive-test-ban-treaty> (28.4.2009).

Singh, S.: *Strategically yours, India*, staženo z: <http://www.indianembassy.org/new/newdelhipressfile/Strategicallyyours.htm> (8.5.2009).

Vasan, S.: *Pokhran II: Why the US missed India's nuclear tests*, staženo z: <http://chemeng.iisc.ernet.in/alumni/nuclear2.html> (3.4.2009).

Internetové zdroje:

BBC.co.uk: *A sacking and a coup* (20.10.1999), staženo z: http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/480306.stm (8.5.2008).

Central Intelligence Agency, *The World Factbook: India*, staženo z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html#Econ> (1.5.2009).

Embassy of India, *India News Online: Economic News, červen 1999*, staženo z: http://www.indianembassy.org/inews/June_1999/economy.html (1.5.2009).

Embassy of India: *India – U.S Trade Relations*, staženo z: <http://www.indianembassy.org/indusrel/trade.htm> (7.4. 2009).

Embassy of India: *Prime Minister Atal Bihari Vajpayee (Profile)*, staženo z: <http://www.indianembassy.org/special/cabinet/vajpayee.htm> (9.5.2008).

Encyclopaedia Britannica, *Bharatiya Janata Party*, staženo z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/64033/Bharatiya-Janata-Party> (2.4.2009).

GlobalSecurity.org: *Bangladeshi War of Independence - Indo-Pakistani War of 1971*, staženo z: http://www.globalsecurity.org/military/world/war/indo-pak_1971.htm (1.5.2009).

GlobalSecurity.org: *Kargil Conflict (1999)*, staženo z: <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/kargil-99.htm> (8.5.2008).

HistoryCommons.org: Context of May 18, 1974: *India Tests First Nuclear Device*, staženo z: <http://www.historycommons.org/context.jsp?item=a051874indiatest> (2.4.2009).

Indian Investment Center: Highlights of India's Economic Policies, staženo z: http://iic.nic.in/iic3_i.htm (8.5.2008).

Ministerstvo životního prostředí ČR: Přehled možností kofinancování ze zahraničních zdrojů, staženo z: <http://www.env.cz/www/zamest.nsf/5eafc5e970f63e14c1256c5500784c48/0a05aadf09cb1687c1256ba7002e3be2?OpenDocument> (1.5.2009).

Ministry of Finance, Government of India: GDP Growth – India, staženo z: <http://finmin.nic.in/> (1.5.2009).

Nuclear Age Peace Foundation: G8 Foreign Ministers Communique on Indian and Pakistani Nuclear Tests, June 12, 1998: staženo z http://www.wagingpeace.org/articles/1998/06/12_g8-communique.htm (4.4.2009).

OECD.org: Economic Survey of India, 2007, staženo z: <http://www.oecd.org/dataoecd/17/52/39452196.pdf> (1.5.2009).

Onwar.com: First Kashmir War 1947-49, staženo z: <http://www.onwar.com/aced/chrono/c1900s/yr45/fkashmir1947.htm> (1.5. 2009).

Reserve Bank of India, India's Central Bank: Direct Investment vs Portfolio Investment, staženo z: <http://www.rbi.org.in/home.aspx> (1.5.2009).

The Non-Aligned Movement (NAM): Description and History, staženo z: <http://www.nam.gov.za/background/history.htm> (1.5.2009).

The Nuclear Threat Initiative: Permanent 5 Joint Communique on India and Pakistan: staženo z: <http://www.nti.org/db/China/engdocs/p50698.htm> (5.4.2009).

The World Bank: World Development Indicators, březen 1998, staženo z: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1998/03/01/000009265_3980624090709/Rendered/PDF/multi0page.pdf (28.3.2009).

University of Texas at Austin, Latin American Network Information Center: Fidel Castro's speech at UN, staženo z: <http://lanic.utexas.edu/la/cb/cuba/castro/1979/19791012> (1.5.2009).

World Nuclear Association: Nuclear Power in India, staženo z: <http://www.world-nuclear.org/info/inf53.html> (9.5.2008).

Seznam příloh

Příloha č. 1: Hrubý domácí produkt Indie, 1993-2004 (graf)

Příloha č. 2: Zahraniční investice v Indii, duben 1997 - září 1998 (graf)

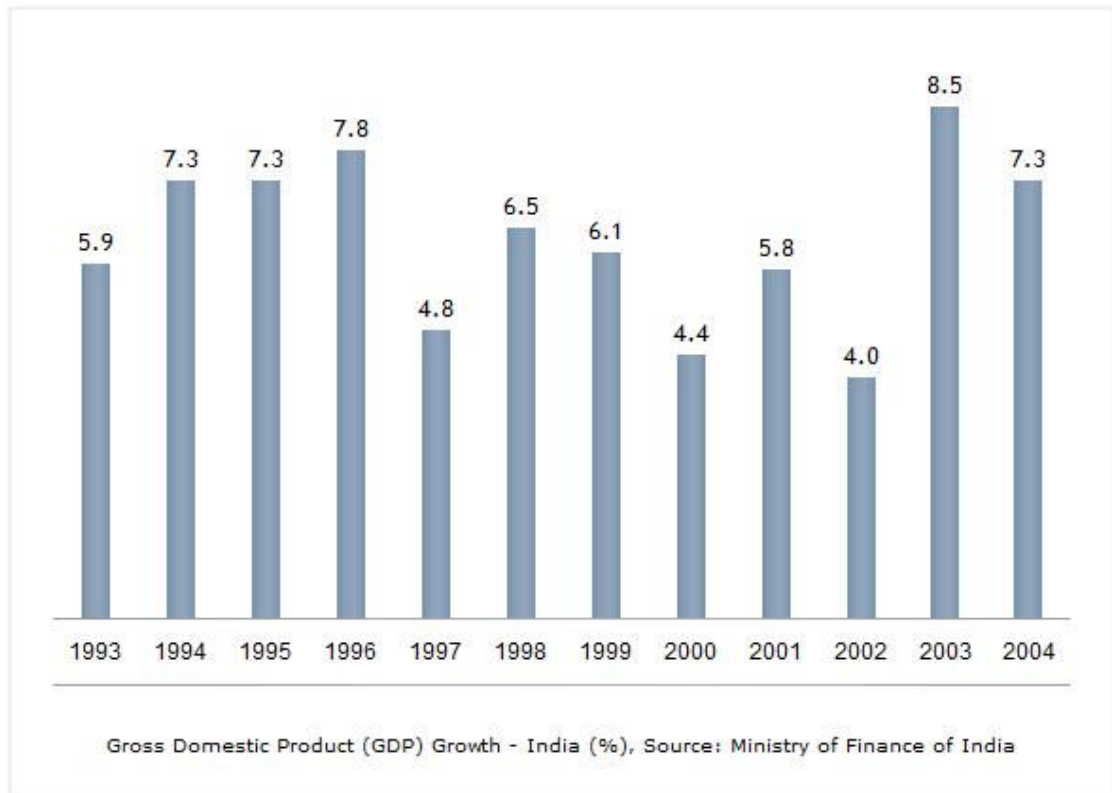
Příloha č. 3: Indický burzovní index vs. Asijský burzovní index (graf)

Příloha č. 4: Přímé investice vs. Portfoliové investice (tabulka)

Přílohy

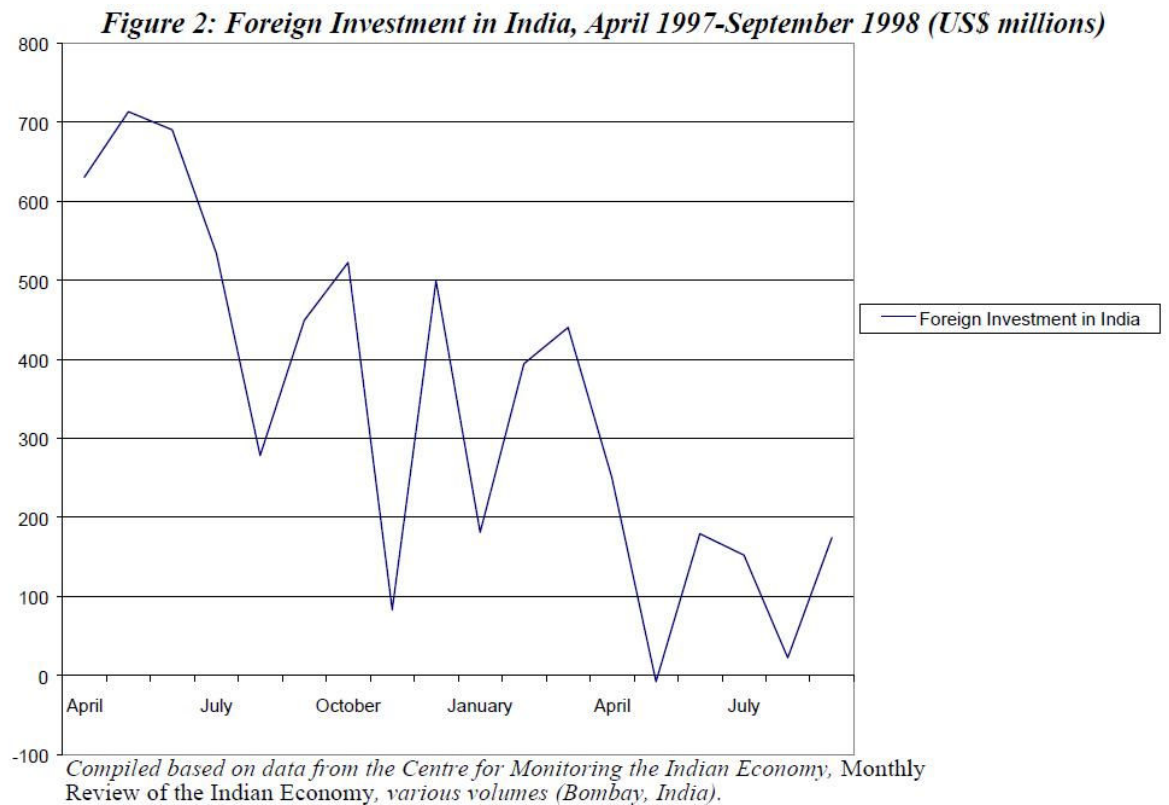
Příloha č. 1:

Gross Domestic Product (GDP) Growth - India (%)

Zdroj: Ministry of Finance, Government of India: GDP Growth – India, staženo z: <http://finmin.nic.in/> (1.5.2009).

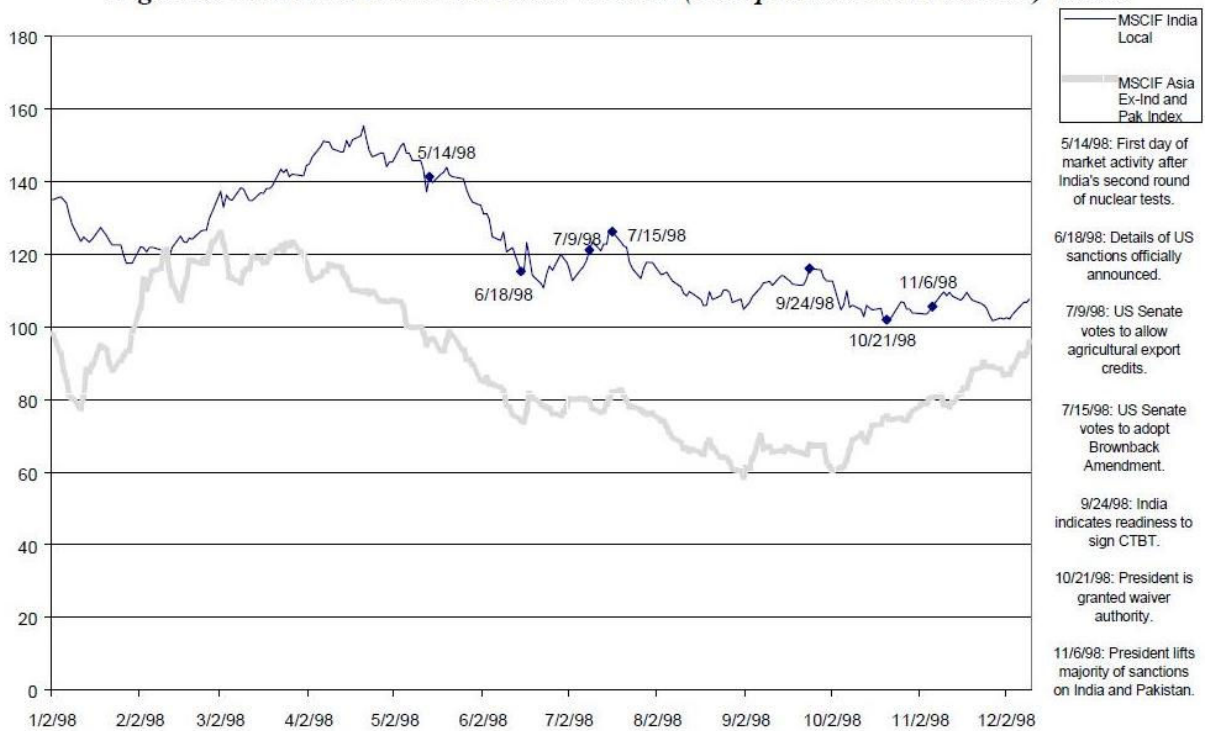
Příloha č. 2:

Zdroj: Morrow, D.: *The Economic Impacts of the 1998 Sanctions on India and Pakistan*, The Nonproliferation Review/Fall 1999, staženo z: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/morrow64.pdf> (4.2.2009).

Příloha č. 3:

Figure 3: India Stock Market Index vs. Asia (Except India and Pakistan) Index

Compiled based on data from Morgan Stanley Capital International.

Zdroj: Morrow, D.: *The Economic Impacts of the 1998 Sanctions on India and Pakistan*, The Nonproliferation Review/Fall 1999, staženo z: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/morrow64.pdf> (4.2.2009).

Příloha č. 4:

Direct Investment vs Portfolio Investment (U.S. \$ million)									
	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	1995-96	1996-97	1997-98	1997-98 (April-Dec)	1998-99 (April-Dec)
Direct Investment	129	315	586	1314	2133	2696	3197	2511	1562
Portfolio Investment	4	224	3567	3824	2748	3312	1828	1742	-682
Total foreign investment	133	559	4153	5138	4881	6008	5025	4253	880

Source: Reserve Bank of India

Zdroj: Reserve Bank of India, India's Central Bank: Direct Investment vs Portfolio Investment, staženo z: <http://www.rbi.org.in/home.aspx> (1.5.2009).